

**VODIČ ZA ADVOKATE I
SUDIJE O INSTITUTU
BESPLATNE PRAVNE
POMOĆI ZA OSOBE S
INVALIDITETOM**

Podgorica, jun 2019.

Ambasada
Savezne Republike Njemačke
Podgorica

Human Rights

CRNA GORA

MINISTARSTVO PRAVDE

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Autorke:

Dragana Sokić

Milica Marđokić

Marina Vujačić

Grafička obrada:

Gavro Kračković

Štampa:

Lapis štamparija

Tiraž:

200 primjeraka

Projekat **Učestvovanje s odlučivanjem (Participation with decisions – PWDS)** finansijski je podržan od strane Vlade Savezne Republike Njemačke posredstvom Ambasade SR Njemačke u Podgorici dok je projekat **Korak bliže pravdi za osobe s invaliditetom** finansijski podržan od strane Ministarstva pravde kroz Javni konkurs za NVO u 2018.

Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost UMHCG i ni na koji način ne odražava stav donatora ili drugih subjekata pomenutih u materijalu.

SADRŽAJ

UVOD	6
I BESPLATNA PRAVNA POMOĆ U CRNOJ GORI	8
1. Pojam besplatne pravne pomoći u Crnoj Gori	8
2. Oblici besplatne pravne pomoći	8
2.1. U kom slučaju se besplatna pravna pomoć ne može obezbijediti?	10
II PRAVNI ASPEKT BESPLATNE PRAVNE POMOĆI	11
1. Međunarodno-pravni okvir besplatne pravne pomoći	11
1.1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima	11
1.2. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda	12
1.3. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom	12
2. Crnogorsko-pravni okvir besplatne pravne pomoći	14
2.1. Ustavno-pravni okvir	14
2.2. Zakonodavno-pravni okvir	15
2.2.1. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći	15
2.2.1.1. Pravilnik o obrascu zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći i obrascu uputnice	16
2.2.1.2. Pravilnik o obrascu zapisnika o pravnom savjetovanju	16
2.2.2.3. Pravilnik o evidencijama o besplatnoj pravnoj pomoći	17
2.2.2. Zakon o upravnom postupku	17
2.2.3. Zakon o upravnom sporu	17
2.2.4. Zakon o parničnom postupku	18
2.2.5. Zakon o vanparničnom postupku	18
2.2.6. Zakon o advokaturi	18
2.2.7. Zakon o sudovima	19
2.2.8. Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku	19
2.2.9. Krivični zakonik	20
2.2.10. Zakon o zabrani diskriminacije	20
2.2.11. Porodični zakon	21
2.2.12. Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom	21

III JEDNAKO PRIZNANJE PRED ZAKONOM I PRISTUP PRAVDI	23
--	-----------

IV PRAVO OSOBA S INVALIDITETOM NA BESPLATNU PRAVNU POMOĆ	25
---	-----------

1. Uslovi za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć	25
2. Korisnici besplatne pravne pomoći	25
3. Nadležnost za pružanje besplatne pravne pomoći	26
4. Lica ovlašćena za pružanje besplatne pravne pomoći	27
5. Postupak odobravanja besplatne pravne pomoći	27

V POSTUPAK OSTVARIVANJA PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM	28
--	-----------

1. Prvostepeni upravni postupak	28
2. Drugostepeni upravni postupak	29
3. Žalba zbog „ćutanja uprave“ u upravnom postupku	29
4. Upravni spor	29
5. Ponavljanje postupka	30
6. Institucionalni okvir zaštite ljudskih prava	30

VI RAZUMNE I PROCEDURALNE ADAPTACIJE	31
---	-----------

1. Pojam i značaj razumnih i proceduralnih adaptacija	31
2. Kako međunarodni propisi i smjernice propisuju razumne i proceduralne adaptacije?	32
3. Garancije razumnih adaptacija u domaćem zakonodavstvu	37

STUDIJE SLUČAJA – PRIMJERI	39
-----------------------------------	-----------

O ORGANIZACIJI	44
-----------------------	-----------

O AUTORKAMA	45
--------------------	-----------

LITERATURA	48
-------------------	-----------

Sistem **besplatne pravne pomoći** smatra se jednim od najznačajnijih segmenata **prava na pristup sudu**, a samim tim i **prava na pravično suđenje**. Pravično suđenje podrazumijeva da su pojedinci **ravnopravni u pristupu pravdi** i da, pred sudom i drugim organima javne vlasti, mogu pod **jednakim uslovima i bez diskriminacije** štiti i ostvarivati svoja prava. Pravo na pristup pravdi je jedno od suštinskih ljudskih prava u svakom demokratskom društvu zasnovanom na vladavini prava. Ono obuhvata *jednakost pred zakonom i jednakost u primjeni zakona*. **Jednakost pred zakonom** podrazumijeva da pravni sistem svim pojedincima pod njegovom jurisdikcijom propisuje jednak obim prava i obaveza, što podrazumijeva propisivanje i sprovođenje **principa afirmativne akcije** za ugrožene grupe. S druge strane, **jednakost u primjeni zakona** u postupcima se postiže ostvarivanjem prava na pristup pravdi, čiju srž čine procesna prava: *pravo na efektivan pristup nadležnom organu za odlučivanje, pravo na javan i fer postupak, pravo na odlučivanje u razumnom roku, pravo na djelotvorno pravno sredstvo, pravo na adekvatno obeštećenje*.

Mogućnost efikasne zaštite povrijeđenih i ugroženih prava jedan je od osnovnih uslova za ostvarivanje pravnog poretka i principa vladavine prava. Da bi se to ostvarilo, pravna pomoć mora biti jednako dostupna svakom pojedincu što podrazumijeva pružanje pravne pomoći zadovoljavajućeg obima i kvaliteta.

Sistem besplatne pravne pomoći u Crnoj Gori uspostavljen je usvajanjem **Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći**. Ovaj Zakon počeo se primjenjivati od 1. januara 2012, nakon čega su donijeti brojni podzakonski akti kojima je upotpunjen pravni okvir za pružanje besplatne pravne pomoći u Crnoj Gori. Ovim Zakonom je pravo na besplatnu pravnu pomoć garantovano svim osobama s invaliditetom (OSI), bez obzira na njihovo imovno stanje i bez obzira na to da li su državljani Crne Gore ili kao apatridi i stranci zakonito borave na njenoj teritoriji. Pored toga, stvoreni su i institucionalni uslovi za pružanje besplatne pravne pomoći, na način da su u svim osnovnim sudovima osnovane službe besplatne pravne pomoći. Veći broj preporuka koje se odnose na besplatnu pravnu pomoć proističe iz punopravnog članstva Crne Gore u Savjetu Evrope^[1], odakle i propističe obaveza države da zakonom uredi pružanje pravne pomoći, uključujući i besplatnu pravnu pomoć. Dakle, Savjet Evrope drugim aktima različite formalno-pravne prirode precizira realizaciju prava na pristup sudu kroz regulisanje sistema besplatne pravne pomoći – kao komponente prava na pristup sudu.^[2]

1 Crna Gora je 11. maja 2007. godine postala punopravna članica Savjeta Evrope.

2 **Rezolucija (78) 8** o pružanju pravne pomoći i savjeta; **Rezolucija (76) 5**, koja se odnosi na pravnu pomoć u građanskim, komercijalnim i administrativnim stvarima; **Preporuka R (81) 7** Komiteta ministara državama članicama koja reguliše mjere koje omogućavaju pristup sudu, **Preporuka (93) 1** Komiteta ministara državama članicama o efektivnom pristupu pravu i pravdi za socijalno ugrožene.

Ovaj Vodič nastao je kao proizvod aktivnosti koje se sprovode u okviru projekta **Učestvovanje s odlučivanjem (Participation with decisions – PWDs)** koji se realizuje uz podršku Vlade Savezne republike Njemačke posredstvom Ambasade SR Njemačke u Podgorici, i projekta **Korak bliže pravdi za osobe s invaliditetom** koji se realizuje uz podršku Ministarstva pravde kroz konkurs za NVO u 2018. Vodič sadrži pregled i analizu nacionalnog pravnog okvira u oblasti besplatne pravne pomoći, s osvrtom na međunarodne standarde kojima se garantuje pravo na pristup pravdi. Poseban osvrt stavljen je na Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i ostale propise koji na posredan način regulišu pružanje pravne pomoći u krivičnim, građanskim i upravnim stvarima.

Vjerujemo da će Vodič biti od koristi advokatima/advokaticama i sudijama/sutkinjama, a posebno onima na početku radne karijere. Posebno važan segment Vodiča odnosi se na pojašnjenje pravnih posledica instituta poslovne sposobnosti, kao i primjene razumnih i proceduralnih adaptacija u pristupu pravdi, odnosno u postupcima pred sudom.

I BESPLATNA PRAVNA

POMOĆ U CRNOJ GORI

1. POJAM BESPLATNE PRAVNE POMOĆI U CRNOJ GORI

Besplatna pravna pomoć podrazumijeva potpuno ili djelimično pokrivanje troškova pravnog savjetovanja, sastavljanja pismena, zastupanja u postupku pred sudom, Državnim tužilaštvom i Ustavnim sudom Crne Gore i u postupku za vansudsko rješavanje sporova.

U tom smislu, besplatna pravna pomoć podrazumijeva, između ostalog, sastavljanje inicijativa, zahtjeva, molbi, žalbi, tužbi, kao i drugih vrsta podnesaka. Pod besplatnom pravnom pomoći podrazumijeva se i zastupanje interesa stranke u postupcima, preduzimanje svih drugih pravnih radnji za koje se ocijeni da su u korist stranke, kao i oslobođanje od plaćanja troškova sudskog postupka.

2. OBLICI BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Oblici besplatne pravne pomoći su **pravno savjetovanje, sastavljanje pismena i zastupanje.**

Pravno savjetovanje obuhvata pružanje pravnog obavještenja i pravnog savjeta.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć možeš ostvariti pod sljedećim uslovima:

1. ako si crnogorski/crnogorska državljanin/ državljanica;
2. ako si korisnik/korisnica materijalnog obezbjeđenja porodice ili drugih socijalnih davanja u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita;
3. ako si dijete bez roditeljskog staranja;
4. ako si dijete sa smetnjama u razvoju;
5. ako si žrtva krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici ili trgovine ljudima;
6. ako si stranac/strankinja sa stalnim nastanjenjem ili odobrenim boravkom u Crnoj Gori i lice koje traži azil u Crnoj Gori;
7. ako ste ti ili tvoja porodica slabog imovnog stanja;
8. ako si dijete koje traži azil u Crnoj Gori;
9. ako si dijete bez državljanstva koje zakonito boravi u Crnoj Gori.

Pravno obavještenje je opšte obavještenje o propisanim pravima i obavezama iz određene pravne oblasti, postupku ostvarivanja prava i obavezi pokušaja vansudskog rješavanja spora. Pravo na pravno obavještenje u istom predmetu može se ostvariti samo jednom, s tim što je predviđeno da ono traje do pola sata, osim ukoliko složenost predmeta ne zahtijeva duže vrijeme za pružanje obavještenja. Razlog tome je to što je BPP besplatna za stranku, ali ne i za državu jer za pružanje besplatne pravne pomoći advokatima pripada 50% naknade za rad utvrđene Advokatskom tarifom i naknada nužnih troškova.

Pravni savjet je detaljno obavještenje o načinu i mogućnostima rješavanja određenog pravnog pitanja u konkretnoj pravnoj stvari.

Sastavljanje pismena podrazumijeva sastavljanje tužbe ili drugog akta kojim se pokreće postupak, žalbe, ustavne žalbe ili akta kojim se inicira postupak zaštite pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Zastupanje podrazumijeva preduzimanje procesnih radnji pred sudom, Državnim tužilaštvom, Ustavnim sudom Crne Gore i u postupku za vansudsko rješavanje sporova, u skladu sa zakonom.

Odobranje bilo kojeg oblika besplatne pravne pomoći podrazumijeva i oslobođanje od plaćanja troškova postupka utvrđenih u skladu sa zakonom, izuzev troškova branioca i punomoćnika. Besplatna pravna pomoć ne može se odobriti za pokrivanje troškova protivne stranke. Dakle, pravo na BPP ima samo stranka koja traži zaštitu prava, ali ne i stranka protiv koje se pokreće postupak: tuženi, osumnjičeni, odnosno okrivljeni, optuženi i/li osuđeni.

Besplatna pravna pomoć u istom predmetu može se odobriti za:

1. pravno savjetovanje;
2. sastavljanje pismena;
3. pravni savjet i zastupanje u postupku vansudskog rješavanja sporova;
4. pravni savjet i zastupanje u postupku pred Državnim tužilaštvom;
5. pravni savjet i zastupanje u postupku pred sudovima u prvom i drugom stepenu;
6. pravni savjet i zastupanje u vezi sa vanrednim pravnim lijekovima;
7. pravni savjet i zastupanje u vezi sa ustavnom žalbom.^[3]

2.1. U KOM SLUČAJU SE BESPLATNA PRAVNA POMOĆ NE MOŽE OBEZBIJEDITI?

Besplatna pravna pomoć se ne obezbjedjuje u:

1. Postupku pred privrednim sudovima i postupku registracije oblika obavljanja privredne djelatnosti;
2. Postupku za naknadu štete u vezi sa klevetom i uvredom;
3. Postupku po tužbi za smanjenje iznosa izdržavanja djeteta u slučaju kad lice koje je obavezno da plaća izdržavanje nije izvršilo tu obavezu, osim ako ta obaveza nije izvršena bez njegove krivice;
4. Postupku izvršenja na osnovu vjerodostojne isprave.

II PRAVNI ASPEKT

BESPLATNE PRAVNE

POMOĆI

1. MEĐUNARODNO-PRAVNI OKVIR BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Pravo na pravnu pomoć kojom se obezbjeđuje djelotvoran pristup pravdi, uređeno je nizom međunarodnih dokumenata koji sadrže osnovne garancije ljudskih prava. Neki od njih su: Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima iz 1948, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950, Povelja o temeljnim pravima Evropske unije iz 2002^[4], Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. i mnogi drugi. U nastavku je dat akcenat na ključne međunarodne akte kojima se uređuje ova oblast.

1.1. UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Pravo na jednak pristup pravdi, kao jedno od najvažnijih ljudskih prava garantovano je **članovima 6, 7, 8, 10 i 11** Univerzalne deklaracije ljudskih prava. Deklaracijom je, između ostalog, definisano pravo da svako bude priznat kao pravni subjekt. Osim toga, propisana je jednakost pred zakonom i pravo na podjednaku zaštitu zakona, pravo na zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije, pravo na pravni lijek i pravično javno suđenje pred nadležnim nacionalnim sudovima.^[5]

4 **Povelja Evropske unije o osnovnim pravima** iz 2002.godine, garantuje pravnu pomoć kada je ona potrebna da bi se obezbijedio djelotvoran pristup pravdi. Članom 47 Povelje, predviđeno je da će „pravna pomoć biti dostupna onima koji nemaju osnovna sredstva, odnosno onim licima koja su slabog imovnog stanja i kojima je takva pomoć potrebna da bi im se obezbijedio djelotvoran pristup pravdi“.

5 **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima**, dostupna na:
http://www.ombudsman.co.me/docs/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf

1.2. EVROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA

Pravo na pravičan postupak predstavlja jednu od najvažnijih garancija **Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP) iz 1950.**^[6] **Član 6** Konvencije propisuje da svako ko je optužen za krivično djelo ima minimalna prava, između ostalog, i pravo da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, **da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtijevaju.** Kažnjavanje samo na osnovu zakona propisano je **članom 7**, dok je pravo na djelotvorni pravni lijek definisano **članom 13** Konvencije na način da svako kome su povrijeđena prava i slobode ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima. **Član 6 i 13** Konvencije posmatra se i u vezi sa **članom 14** (opšta zabrana diskriminacije). Pravo na pravnu pomoć pripada svakom licu, bez obzira na njegovo lično svojstvo, u postupku u kome se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonom zasnovanom interesu, i to pred bilo kojim organom javne vlasti. Konvencija prepoznaje razliku između pravne pomoći za koju se daje određena naknada i besplatne pravne pomoći, koja je u vezi s konceptom interesa pravde.

Pravo na pravično suđenje, u smislu EKLJP, obuhvata temeljna načela sudskog postupka koji se sprovodi pred nezavisnim, nepristrasnim sudom i kojim se u razumnom roku odlučuje u građanskim i krivičnim stvarima.

Ovo pravo obuhvata:

- a) pravo na pristup sudu, tj. pravo da se o individualnim pravima, obavezama i odgovornostima odlučuje u sudskom postupku;
- b) pravo da sudski postupak ima određen kvalitet, koji se ogleda u atributima javnosti i pravičnosti, kao i u razumnom trajanju postupka;
- c) pravo na samostalan i nezavisan tribunal (sud).

1.3. KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Konvencija UN-a o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006.^[7] predstavlja najvažniji međunarodni dokument u oblasti ljudskih prava i sloboda osoba s invaliditetom.

⁶ **Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda** ("Sl. list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005);

⁷ **Zakon o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima lica sa invaliditetom sa Opcionim protokolom** ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 2/09 od 27.7.2009).

Crna Gora je Konvenciju ratifikovala 2009, nakon čega se obavezala na sprovođenje načela i mjera, koje imaju za cilj omogućavanje uživanja već proklamovanih ljudskih prava i sloboda od strane OSI. Konvencija ima za cilj da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih osoba s invaliditetom i da promoviše poštovanje njihovog urođenog dostojanstva. Jasno je da Konvencija ne propisuje nikakva posebna prava za OSI koja nijesu garantovana drugim građanima, već Konvencija svjesno polazi od činjenice da su osobama s invaliditetom nerijetko uskraćena i ograničena prava u različitim pravnim sistemima država članica određenim propisima, politikama i aktima, bilo na nivou garancije ili primjene, a koji se temelje na starijim modelima pristupa invaliditetu, koji osobe s invaliditetom posmatraju kao manje vrijedne i manje sposobne članove društva. S druge strane, u brojnim državama ne postoje posebne mjere za izjednačavanje mogućnosti i postizanje ravnopravnosti osoba s invaliditetom, zbog čega Konvencija iste propisuje.

Tako, u oblasti prava na pravnu pomoć kojom se obezbjeđuje djelotvoran pristup pravdi, Konvencija jasno definiše mjere koje se moraju preduzeti da bi OSI uživale ovo pravo podižući ih u rang ljudskih prava i sloboda ovih osoba.

Konvencija UN-a se zasniva na načelima:

1. poštovanja urođenog dostojanstva, individualne autonomije lica sa invaliditetom, uključujući njihovo pravo da donose odluke o sopstvenim životima i samostalnosti tih osoba;
2. nediskriminacije;
3. punog i efektivnog učešća i uključenosti u sve sfere društvenog života;
4. poštovanja različitosti i prihvatanja lica sa invaliditetom kao dijela ljudske vrste i raznovrsnosti ljudskog roda;
5. jednakosti mogućnosti;
6. pristupačnosti;
7. jednakosti muškaraca i žena;
8. poštovanja razvijajućih kapaciteta djece sa invaliditetom i poštovanja prava te djece da očuvaju sopstveni identitet.

Kada garancije propisane domaćim zakonodavstvom nijesu dovoljne za puno i efektivno uživanje prava, od izuzetnog značaja je što Konvencija definiše **princip razumnih adaptacija**, koji OSI osigurava dostojanstven i pravedan tretman i primjenu dodatnih

mjera, a o kojima će detaljnije biti riječi u nastavku Vodiča.

Ravnopravnost i diskriminacija propisane su **članom 5** na način da su sve osobe jednake pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu pred zakonom i uživanje jednakih blagodeti zakona, bez ikakvih diskriminacija. **Član 12** Konvencije definiše jednako priznanje lica pred zakonom, pravnu, poslovnu i procesnu sposobnost, te pružanje podrške u odlučivanju umjesto zamjenskog odlučivanja, obavezne revizije odluka kojima se ograničava ili onemogućava poslovna sposobnost OSI, zabranu oduzimanja poslovne sposobnosti samo na osnovu (pretpostavljene) invalidnosti, sprečavanje sukoba interesa usled donošenja odluka o pravima i interesima OSI od strane drugih lica, dok **član 13** Konvencije definiše obaveze država potpisnica u osiguranju i obezbjeđenju jednakog pristupa pravdi, uključujući i kroz primjenu proceduralnih adaptacija u postupcima pred sudom, i redovnih obuka sudija i advokata o ljudskim pravima osoba s invaliditetom. O (proceduralnim) adaptacijama u svim vrstama postupaka, će, takođe, u nastavku biti više riječi.

2. CRNOGORSKO - PRAVNI OKVIR BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

2.1. USTAVNO-PRAVNI OKVIR

Ustav Crne Gore^[8], kao najviši pravni akt, po ugledu na rješenja u savremenom uporednom pravu, garantuje svakom pojedincu pravo na pravnu pomoć. Pravnu pomoć, shodno Ustavu (**član 21**) pruža advokatura, kao nezavisna i samostalna profesija, i druge službe. Pravna pomoć može biti besplatna, u skladu sa zakonom. Ustavno jemstvo prava na pravnu pomoć nameće državi obavezu da obezbijedi uslove za uživanje i zaštitu ovog prava.

Ustav Crne Gore (**član 6**) garantuje zaštitu ljudskih prava i sloboda, proklamuje zabranu diskriminacije (**član 8**) i posebno utvrđuje da potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava predstavljaju sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom, i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva (**član 9**). Od značaja za besplatnu pravnu pomoć je i (**član 68**) koji garantuje posebnu zaštitu lica s invaliditetom. Pored toga, Ustav ne dozvoljava ograničenja prava na: *pravni lijek, pravnu pomoć, pravično i javno suđenje, načelo zakonitosti, pretpostavku nevinosti, odbranu, naknadu štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu, niti dozvoljava ukidanje zabrana: diskriminacije, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja prema osumnjičenima, ponovnog suđenja i osude za isto krivično djelo* (**član 25, stav 3**).

8 **Ustav Crne Gore** ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI).

2.2. ZAKONODAVNO-PRAVNI OKVIR

Garancije prava na pravnu pomoć i jednak pristup pravdi razrađuju se u raznim zakonima, koji uređuju kako materijanopravnu, tako i procesnopravnu prirodu ovih prava. U nastavku teksta dat je osvrt na Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o upravnom postupku (ZUP), Zakon o upravnom sporu (ZUS), Zakon o parničnom postupku (ZPP), Zakon o vanparničnom postupku, Zakon o advokaturi, Zakon o sudovima, Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, Krivični zakonik, Zakon o krivičnom postupku, opšti Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, u onom dijelu u kojem se ovi propisi odnose na puno i efektivno uživanje prava OSI na jednak pristup pravdi.

2.2.1. ZAKON O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći u Crnoj Gori^[9] donesen je 2011. radi obezbjeđivanja pravne pomoći bez novčane nadoknade svim licima slabog imovnog stanja, tj. licima koja nisu u mogućnosti da ostvare pravo na sudsku zaštitu bez štete po nužno izdržavanje sebe i svoje porodice.

Dakle, ovim Zakonom pojedincu koji nije u mogućnosti da, shodno svojoj finansijskoj situaciji ili posebnom statusu, ostvari pravo na sudsku zaštitu, obezbjeđuje se besplatna pravna pomoć. Pored toga, pravo na besplatnu pravnu pomoć garantovano je svim OSI bez obzira na njihovo imovno stanje i bez obzira na to da li su državljani Crne Gore ili kao apatridi i stranci zakonito borave na njenoj teritoriji. **Članom 5 Zakona utvrđeno je da ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć ne ograničava pružanje pravne pomoći od strane službi, nevladinih organizacija i drugih organizacija koje su obrazovane u skladu sa zakonom, naravno, pod uslovom da se neka NVO u okviru svojih djelatnosti bavi promocijom i pružanjem besplatne pravne pomoći u saradnji s advokatima.**

Zakonom su uređena pitanja uslova i načina ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć; načela vršenja poslova pravne pomoći; postupak odobravanja besplatne pravne pomoći; način ostvarivanja besplatne pravne pomoći u sporovima s elementima inostranosti; način vođenja evidencija; finansiranje djelatnosti i naknada za pružene usluge; te nadzor nad pružanjem besplatne pravne pomoći i nadzor nad primjenom zakona.

Pod besplatnom pravnom pomoći, shodno ovom Zakonu, podrazumijeva se obezbjeđivanje potrebnih sredstava za potpuno ili djelimično pokrivanje troškova pravnog savjetovanja, sastavljanja pismena, zastupanja u postupku pred sudom, Državnim tužilaštvom i Ustavnim sudom Crne Gore i u postupku za vansudsko rješavanje sporova i postupku

9 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Sl. list CG", br. 20/2011 i 20/2015).

pred javnim izvršiteljem, kao i oslobađanje od plaćanja troškova sudskog postupka.^[10]

Na osnovu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći donijet je niz podzakonskih akata. U nastavku je dat osvrt na Pravilnike kojima se preciznije definiše oblast pravne pomoći.

2.2.1.1. PRAVILNIK O OBRASCU ZAHTJEVA ZA ODOBRAVANJE BESPLATNE PRAVNE POMOĆI I OBRASCU UPUTNICE

Pravilnik o obrascu zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći i obrascu uputnice^[11] donijet je na osnovu čl. 34 stav 5 i 48 stav 4 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Ovim Pravilnikom propisuje se obrazac zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći i obrazac uputnice. Dakle, svako fizičko lice koje želi podnijeti zahtjev Osnovnom sudu za ostvarivanje besplatne pravne pomoći može formu obrazca preuzeti iz ovog Pravilnika. Obrazac zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći (Prilog 1) i obrazac uputnice (Prilog 2) sastavni su dio ovog Pravilnika.

2.2.1.2. PRAVILNIK O OBRASCU ZAPISNIKA O PRAVNOM SAVJETOVANJU

Pravilnik o obrascu zapisnika o pravnom savjetovanju^[12] donijet je na osnovu člana 51 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Ovim pravilnikom propisan je bliži sadržaj obrasca zapisnika o pravnom savjetovanju. Zapisnik o pravnom savjetovanju sadrži podatke o licu koje pruža pravno savjetovanje, podatke o korisniku prava na pravno savjetovanje, podatke o zahtjevu, opis pruženog pravnog savjetovanja, vrijeme trajanja, razlozi za duže vrijeme pružanja pravnog savjetovanja i pregled troškova koji su po tom osnovu nastali.

10 Ibid, član 2.

11 **Pravilnik o obrascu zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći i obrascu uputnice** ("Sl. list CG", br. 58/2011).

12 **Pravilnik o obrascu zapisnika o pravnom savjetovanju** ("Sl. list CG", br. 58/2011).

2.2.2.3. PRAVILNIK O EVIDENCIJAMA O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI

Pravilnik o evidencijama o besplatnoj pravnoj pomoći^[13] donijet je na osnovu čl. 33, 58 stav 2 i 62 stav 4 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Ovim pravilnikom propisuje se sadržaj i način vođenja evidencije o pruženim uslugama besplatne pravne pomoći i evidencije o pruženom pravnom savjetovanju, kao i bliži sadržaj, način vođenja i čuvanja evidencije o besplatnoj pravnoj pomoći i evidencije o besplatnoj pravnoj pomoći u domaćim i stranim sporovima sa elementom inostranosti.

2.2.2. ZAKON O UPRAVNOM POSTUPKU

Pružanje pravne pomoći u upravnom postupku ustanovljeno je odredbama **člana 7 Zakona o upravnom postupku**^[14], kroz načelo aktivne pomoći stranci. Prema ovom načelu, organ koji vodi postupak je dužan da se stara o tome da neukost i neznanje stranke i drugih učesnika ne idu na štetu zaštite njihovih prava i pravnih interesa. Procesna sposobnost i zastupnik definisani su **članom 53** na način da stranka koja je potpuno poslovno sposobna može sama vršiti radnje u upravnom postupku (procesna sposobnost) ili uz pomoć zastupnika, odnosno punomoćnika, u skladu sa ovim zakonom. Za stranku kojoj je oduzeta poslovna sposobnost radnje u postupku vrši njen zakonski zastupnik, koji se određuje na osnovu zakona ili aktom nadležnog javnopravnog organa (**član 54**).

2.2.3. ZAKON O UPRAVNOM SPORU

Pravna pomoć definisana je **članom 3 Zakona o upravnom sporu**^[15]. Sudovi, drugi državni organi, organi državne uprave, organi lokalne samouprave, ustanove i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja dužni su da pruže pravnu pomoć na zahtjev suda koji postupa u upravnom sporu.

13 **Pravilnik o evidencijama o besplatnoj pravnoj pomoći** ("Sl. list CG", br. 58/2011).

14 **Zakon o upravnom postupku** ("Sl. list CG", br. 56/2014, 20/2015, 40/2016 I 37/2017).

15 **Zakon o upravnom sporu** ("Sl. list CG", br. 54/2016 od 15.8.2016. godine, stupio je na snagu 23.8.2016, a primenjuje se od 1.7.2017).

2.2.4. ZAKON O PARNIČNOM POSTUPKU

Zakon o parničnom postupku,^[16] takođe, reguliše besplatno zastupanje stranaka u građanskim sudskim postupcima. Prema **članu 166** Zakona, sud će osloboditi od plaćanja troškova postupka stranku koja prema svom opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi ove troškove bez štete po nužno izdržavanje sebe i svoje porodice. Oslobodjenje od plaćanja troškova postupka se odnosi na plaćanje taksi, polaganja predujma za troškove svjedoka, vještaka, uviđaja i sudskih oglasa (tzv. siromaško pravo).

2.2.5. ZAKON O VANPARNIČNOM POSTUPKU

Zakon o vanparničnom postupku^[17] reguliše besplatno zastupanje stranaka na način da se postupak vodi po službenoj dužnosti, čim sud primi prijavu od psihijatrijske ustanove ili na drugi način sazna da je neko lice prisilno zadržano u psihijatrijsku ustanovu, bez svoje saglasnosti. Lice o čijem se prisilnom smještaju u psihijatrijskoj ustanovi odlučuje, u toku postupka mora imati advokata.

Ukoliko lice nije u mogućnosti da obezbijedi advokata, ima pravo na besplatnu pravnu pomoć kao lice slabog imovnog stanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje besplatna pravna pomoć. Ukoliko lice ne angažuje advokata niti ispunjava uslove za besplatnu pravnu pomoć, sud će po službenoj dužnosti postaviti advokata po redoslijedu sa spiska advokata koji sudu dostavlja Advokatska komora Crne Gore (**član 48**).

2.2.6. ZAKON O ADVOKATURI

Shodno **članu 2 Zakona o advokaturi**,^[18] advokatura je organizovana kao nezavisna i samostalna služba koja pruža pravnu pomoć fizičkim i pravnim licima. Oblici pravne pomoći koju pruža advokatura uređeni su **članom 3** Zakona i podrazumijevaju: *davanje pravnih savjeta i mišljenja; sastavljanje tužbi, žalbi, molbi, predstavki i drugih podnesaka; sastavljanje ugovora, testamenata, izjava, opštih i pojedinačnih akata i drugih isprava; zastupanje i odbranu fizičkih i pravnih lica pred sudovima i drugim državnim organima, privrednim društvima i drugim pravnim licima; zastupanje fizičkih i pravnih lica u njihovim pravnim poslovima; obavljanje drugih poslova pravne pomoći u ime i za račun fizičkih ili pravnih lica, na osnovu kojih ta lica ostvaruju neko pravo. Član 10 stav 3 Za-*

16 **Zakon o parničnom postupku** ("Sl. list RCG", br. 28/05 i 76/06).

17 **Zakon o vanparničnom postupku** ("Sl. list RCG", br. 027/06, Sl. list CG", br. 073/10, 020/15, 075/18).

18 **Zakon o advokaturi** ("Sl. list RCG", br. 79/2006, „Sl. list CG", br. 073/10, 022/17).

kona propisuje da je advokat dužan da stranci savjesno pruža pravnu pomoć u skladu sa zakonom, Statutom Advokatske komore i Kodeksom profesionalne etike, te da Advokatska komora može da organizuje pružanje besplatne pravne pomoći građanima na svom području ili dijelu tog područja, samostalno ili na osnovu ugovora koji zaključi sa državnim organom ili organom lokalne samouprave koji obezbjeđuje materijalne i druge uslove za pružanje pomoći (**član 51**). Nesavjesno i neblagovremeno zastupanje stranke predstavlja jedno od težih disciplinskih prestupa, za koje se može izreći sankcija brisanja iz imenika advokata koja povlači prestanak bavljenja advokaturom. Prema Kodeksu profesionalne etike, advokati su dužni da se prema svim klijentima i predmetima odnose jednako savjesno i stručno; da u zastupanju postupaju bez nepotrebnog odugovlačenja, te da klijenta blagovremeno obavještavaju o svim bitnim promjenama u predmetu.

2.2.7. ZAKON O SUDOVIMA

Zakon o sudovima ^[19] uređuje se: osnivanje, organizacija i nadležnost sudova; uslovi za izbor sudija i sudija porotnika; organizacija rada sudova; pravosudna uprava; finansiranje rada sudova i druga pitanja od značaja za uredno i blagovremeno funkcionisanje sudova. **Članom 7** Zakona propisano je pravo na nepristrasno suđenje u razumnom roku, dok **član 16, tačka 4.** definiše nadležnosti Osnovnog suda u ostalim pravnim stvarima na način da utvrđuje da Osnovni sud vrši i poslove pravne pomoći.

2.2.8. ZAKON O ZAŠTITI PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku ^[20] propisuje način i uslove zaštite prava na suđenje u razumnom roku, kao i pravičnog zadovoljenja u sudskom postupku. Shodno ovom Zakonu, pravna sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku su *zahtjev za ubrzanje postupka i tužba za pravično zadovoljenje*. Prilikom odlučivanja o pravnim sredstvima naročito se uzima u obzir: složenost predmeta u činjeničnom i pravnom smislu; ponašanje podnosioca pravnog sredstva; ponašanje suda i drugih državnih organa, organa lokalne samouprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja; interes podnosioca pravnog sredstva.

U postupku odlučivanja po pravnom sredstvu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku sud je dužan da postupa hitno (**član 5**). Pravo na naknadu materijalne štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku ostvaruje se tužbom u parničnom

19 **Zakon o sudovima** ("Sl. list RCG", br. 5/2002, 49/2004 i S.l listu CG", br. 22/2008, 39/2011, 46/2013 i 48/2013).

20 **Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku** ("Sl. list CG", br. 11/2007).

postupku kod nadležnog suda, primjenom opštih pravila o naknadi štete (**član 43**).

| 2.2.9. KRIVIČNI ZAKONIK

Krivični zakonik^[21] pružanje pravne pomoći, uključujući i besplatnu pravnu pomoć, reguliše u dijelu koji se odnosi na pravo na stručnu pomoć branioca, odnosno obaveznu odbranu u postupku za djelo za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju preko pet godina (**čl.12 i 64 - 69**), kao i na slučaj kada ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, ali postavljanje branioca licu slabog imovnog stanja zahtijevaju interesi pravičnosti (**čl.70**).

Pored toga, (**član 42a**) propisuje posebne okolnosti za odmjeravanje kazne za krivično djelo učinjeno iz mržnje. Naime, ukoliko je krivično djelo učinjeno iz **mržnje prema drugom licu**, između ostalog, i zbog **invaliditeta**, tu okolnost sud će cijeniti kao otežavajuću, osim ukoliko to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela. Takođe, ukoliko je krivično djelo učinjeno prema licu koje pripada posebno ranjivoj kategoriji lica (djeca, **osobe s invaliditetom**, trudna žena, starija lica, izbjeglice), sud će tu okolnost uzeti kao otežavajuću.

| 2.2.10. ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Zakon o zabrani diskriminacije^[22] (**član 2**) zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu, uključujući i po osnovu invaliditeta, dok (**član 18**) zabranjuje diskriminaciju koja se odnosi na nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i osobama s invaliditetom, odnosno onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući. Diskriminacija osoba s invaliditetom postoji i u slučaju kad nijesu preduzete posebne mjere za otklanjanje ograničenja, odnosno nejednakog položaja u kojem se ta lica nalaze.

Nesrazmjeran teret u stvari predstavlja segment razumnih adaptacija koje se definišu kao: neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se licima sa invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama. Za razliku od univerzalnog dizajna koji se odnosi na sve ljude, razumne adaptacije u fokus stavljaju pojedinca kao ljudsko biće i podrazumijevaju

21 **Krivični zakonik** ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017 i 49/2018).

22 **Zakon o zabrani diskriminacije** ("Sl. list Crne Gore", br. 046/10, 040/11, 018/14, 042/17).

određena prilagođavanja i mjere kojima se treba omogućiti uživanje prava konkretnoj osobi s invaliditetom. U odeljku V ćemo detaljnije govoriti o konkretnim pojašnjenjima.

2.2.11. PORODIČNI ZAKON

Porodični zakon^[23] **članom 14** propisuje da je za pružanje stručne pomoći i zaštite prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice, za rješavanje sporova između članova porodice, kao i u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa, nadležan organ starateljstva, sud i lice ovlašćeno za posredovanje. Zakonom je definisano da je organ starateljstva dužan da staraocu pruži pomoć u vršenju onih radnji koje ovaj nije u mogućnosti sam da obavi, a naročito u sastavljanju podnesaka u zastupanju pred sudom i drugim organima i sl. (**član 204**). Kada je riječ o zastupanju djece u sudskim i drugim postupcima, **članom 73** propisano je da roditelji imaju pravo i dužnost da zastupaju dijete u svim sudskim i drugim postupcima u kojima dijete nije procesno sposobno. Starateljstvo nad licima lišenim poslovne sposobnosti definisano je **članom 235** Zakona.

2.2.12. ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE LICA SA INVALIDITETOM

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom^[24] (kraće: ZZD OSI) je *lex specialis* ili posebni zakon koji propisuje zabranu diskriminacije osoba s invaliditetom po bilo kom osnovu, kao i svaki oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta, u nekim oblastima života. Međutim, ovaj Zakon ne prepoznaje ni posredne niti **neposredne posebne vrste i oblike** diskriminacije osoba s invaliditetom **u područjima i oblastima** jednakog priznanja lica pred zakonom, pristupa pravdi, privatnosti, bračnih i porodičnih odnosa dok svi posebni zakoni koji regulišu ove oblasti sadrže diskriminatorne norme, poput Porodičnog zakona, Zakona o vanparničnom postupku, Krivičnog zakona i drugih zakona koji definišu procesnu i poslovnu sposobnost. Ovaj Zakon, takođe, ni neprimjenjivanje principa razumnih adaptacija od strane javnih vlasti prilikom pružanja javnih dobara i usluga i vođenja postupaka, ne prepoznaje kao diskriminaciju po osnovu invaliditeta. Na taj način, Zakon o zabrani diskriminacije LSI ne ispunjava svoju svrhu, a zakoni u pojedinim oblastima ostaju diskriminatorni (npr. Zakon o vanparničnom postupku, Porodični zakon i dr.) imajući u vidu da je suština posebnog zakona da propiše one garancije koje ne mogu biti obuhvaćene opštim zakonima zbog svog predmeta i sadržine. To zapravo znači da je prilikom pisanja zakonopisac, a kasnije i zakonodavac propuštio ovaj Zakon uskladiti

23 **Porodični zakon** ("Sl. list RCG", br. 1/2007 i "Sl. list CG", br. 53/2016).

24 **Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom** ("Sl. list CG", br. 35/2015 i 44/2015).

s Konvencijom kao aktom najveće pravne snage, već je zbog tzv. principa horizontalnog zakonodavstva ovaj zakon usklađivan s opštim zakonima koji regulišu posebne oblasti, pozivajući se u odredbama na norme u pojedinačnim oblastima života, ili potpuno propuštajući propisivanje diskriminacije u onim oblastima gdje su sistemski zakoni diskriminatorni, čime ovaj Zakon ne „ispravlja“ diskriminaciju propisanu zakonom, ili onu koja se dešava u praksi. S druge strane, nije se, prethodno, istovremeno ili nakon usvajanja ovog zakona, pristupilo izmjenama svih zakona koji nijesu usklađeni s Konvencijom.^[25]

U konačnom, ovo znači da osobe s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost imaju ograničenu procesnu sposobnost, odnosno imaju je samo u segmentu koji se odnosi na konkretan postupak oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti, ali ne i u drugim postupcima, odnosno u zaštiti i ostvarivanju prava i interesa.

Dodatno, imajući u vidu da crnogorski zakoni definišu zamjensko odlučivanje, a ne podržano odlučivanje, odnosno odlučivanje uz podršku, moglo bi se reći da OSI kojima se oduzima poslovna sposobnost postaju objekti prava o čijim interesima odlučuju drugi, pa je i njihova pravna sposobnost s aspekta načela Konvencije vrlo ograničena.

25 Horizontalno usklađivanje podrazumijeva međusobno usklađivanje sektoriskih, odnosno sistemskih zakona iste pravne važnosti.

III JEDNAKO PRIZNANJE

PRED ZAKONOM I PRISTUP

PRAVDI

Prije nego što bude dat osvrt na institut besplatne pravne pomoći za osobe s invaliditetom, u ovom dijelu neophodno je detaljnije se osvrnuti na jednako priznanje pred zakonom i pristup pravdi, posebno imajući u vidu da je ova oblast jedna od ključnih u kojima crnogorsko zakonodavstvo nije usklađeno s Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom.

Ustav Crne Gore u Članu 17 garantuje jednakost svih osoba pred zakonom, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo, dok u Članu 19 garantuje pravo na jednaku zaštitu svih prava i sloboda. Ova prava su uskraćena i ograničena OSI odredbama **Porodičnog zakona i Zakona o vanparničnom postupku**. Porodični zakon ne samo da reguliše uslove i način ostvarivanja prava iz oblasti braka i porodice, već i reguliše statusno pravna pitanja, između kojih je i poslovna sposobnost OSI. U Članu 235 ovog Zakona se kaže da "Punoljetno lice koje zbog duševne bolesti, duševne zaostalosti ili kojeg drugog uzroka nije sposobno da se samo brine o svojim pravima i interesima potpuno se lišava poslovne sposobnosti". U Stavu 2 istog Člana se propisuje djelimično lišavanje poslovne sposobnosti osoba koje ugrožavaju svoje ili prava i interese drugih lica, zbog između ostalog, "duševne bolesti, duševne zaostalosti", "senilnosti ili drugih sličnih razloga". Takođe, Porodični zakon dozvoljava produženje roditeljskog prava "poslije punoljetstva djeteta ako ono zbog smetnji i teškoća u razvoju, invaliditeta ili iz drugih razloga nije sposobno da se samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima". Ove odredbe ne samo da krše pravo OSI na jednako priznanje pred zakonom, priznato Članom 12 **Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom**, već čak suprotno samom Porodičnom zakonu punoljetne OSI označava i tretira kao djecu. Odluku o lišenju poslovne sposobnosti i produženju roditeljskog prava donosi sud u vanparničnom postupku (Član 93 Stav 1, odnosno Član 235 Stav 3). Postupak za produženje roditeljskog prava pokreće roditelj OSI ili organ starateljstva, ali ne i sama OSI (Član 93 Stav 1). Postupak za oduzimanje poslovne sposobnosti može predlogom pokrenuti član porodične zajednice OSI i organ starateljstva, ali i sama OSI o čijoj se poslovnoj sposobnosti odlučuje "ako može da shvati značenje i pravne posljedice ovog predloga" (član 30, stav 1, tačka 4).

Ovi postupci su hitni i moraju se završiti u roku od 30 dana, odnosno u roku od 15 dana od podnošenja predloga. „Sposobnost za rasuđivanje OSI i njenu fizičku sposobnost da se brine o svojoj ličnosti, pravima, obavezama i interesima“ procjenjuje sud uz *mišljenje vještaka i organa starateljstva*. Porodičnim zakonom i Zakonom o vanparničnom postupku **nije propisano periodično preispitivanje odluka suda** o lišenju

OSI poslovne sposobnosti i produženju roditeljskog prava, što je potpuno suprotno obavezi iz Konvencije koja propisuje redovne revizije. Stoga, ovo obespravljenje OSI traje sve dok neko lice ovlašćeno za pokretanje postupka za lišenje poslovne sposobnosti ili produženje roditeljskog prava, ili sud po službenoj dužnosti, ili sama OSI ne pokrenu postupak za vraćanje poslovne sposobnosti ili prestanak produženog roditeljskog prava. (član 42 i član 72 Zakona o vanparničnom postupku). Pored kršenja prava na jednako priznanje pred zakonom OSI, ostvarenje gotovo svih prava iz oblasti braka i porodice, Porodični zakon uslovljava tzv. *sposobnošću za rasuđivanje* (npr. pravo na sklapanje i razvod braka, priznanje očinstva ili materinstva, prava djeteta, usvajanje i dr). Dakle, i u slučajevima kada OSI nijesu lišene poslovne sposobnosti mogu doći u situaciju da im se ograniče prava iz oblasti braka i porodice zbog navodne nesposobnosti za rasuđivanje, za čije utvrđenje postoji veliko polje slobodne procjene organa. Porodični zakon i Zakon o vanparničnom postupku institutom potpunog ili djelimičnog lišenja poslovne sposobnosti OSI u potpunosti onemogućavaju ove osobe da budu uživaoci svojih prava. Momentom lišenja poslovne sposobnosti ili produženja roditeljskog prava, OSI u potpunosti gube mogućnost upravljanja i kontrole nad svojim životom. Staralac, usvojlac ili roditelj kojem je produženo roditeljsko pravo, odnosno dato starateljstvo u potpunosti preuzima odlučivanje o pravima, obavezama i interesima OSI, koja je lišena poslovne sposobnosti. Ovo je u potpunosti u suprotnosti s Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i Ustavom Crne Gore, dok se u brojnim zakonima u pojedinačnim oblastima garancija prava uslovljava oduzetom poslovnom sposobnošću. Konkretno, OSI kojima je oduzeta poslovna sposobnost u skladu sa zakonima koji su na snazi u trenutku pisanja Vodiča nemaju pravo na sklapanje braka i porodice, odgoj i usvajanje djece, raspolaganje nasleđstvom i imovinom, zaposlenje, pravo da biraju i budu birani u organe političkih partija, u izborima i na drugim javnim funkcijama, pravo da prime organe ili budu donori (o tome odlučuje staratelj), samostalan život i usluge u zajednici koje podrazumijevaju ugovorni odnos (npr. personalna asistencija), životno osiguranje i dr.

IV PRAVO OSOBA S

INVALIDITETOM NA

BESPLATNU PRAVNU

POMOĆ

1. USLOVI ZA OSTVARIVANJE PRAVA NA BESPLATNU PRAVNU POMOĆ

Pravo na besplatnu pravnu pomoć pod uslovima Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, može ostvariti:

1. crnogorski državljanin;
2. lice bez državljanstva (apatrid) koje zakonito boravi u Crnoj Gori i lice koje traži azil u Crnoj Gori;
3. stranac sa stalnim nastanjenjem, odnosno stalnim boravkom ili odobrenim privremenim boravkom i drugo lice koje zakonito boravi u Crnoj Gori;
4. drugo lice u skladu sa potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorom.^[26]

2. KORISNICI BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Pravo na besplatnu pravnu pomoć, u skladu sa članom 12, ostvaruje se ako je:

1. korisnik materijalnog obezbjeđenja porodice u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita; dijete bez roditeljskog staranja;
2. lice sa invaliditetom;
3. žrtva krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovine ljudima, kao i žrtva nasilja u porodici u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita od nasilja u porodici;

26 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći („Sl. list CG”, br. 20/2011 i 20/2015), član 12.

4. lice slabog imovnog stanja.^[27]

Licem slabog imovnog stanja, smatra se lice koje nema imovinu, a njegov mjesečni prihod i ukupan mjesečni prihod članova porodice ne prelazi iznos 30% prosječne zarade u Crnoj Gori u mjesecu koji prethodi mjesecu u kojem je podnijet zahtjev za odobravanje besplatne pravne pomoći, prema podacima organa uprave nadležnog za poslove statistike za jednog člana i po 15 % prosječne zarade za svakog narednog člana.^[28]

3. NADLEŽNOST ZA PRUŽANJE BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Besplatnu pravnu pomoć odobrava **osnovni sud**, odnosno predsjednik suda ili sudija koga on ovlasti na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište ili boravište.

Službe ili referati za besplatnu pravnu pomoć obrazovane su u svakom osnovnom sudu i nadležne su vršenje stručnih i administrativnih poslova u postupku odobravanja besplatne pravne pomoći.

Služba za besplatnu pravnu pomoć se obrazuje u osnovnom sudu u kojem funkciju vrši deset ili više sudija, dok se **referat za besplatnu pravnu pomoć** obrazuje u osnovnom sudu u kojem funkciju vrši manje od deset sudija. U Službu se raspoređuje najmanje jedno zaposleno lice koje ispunjava uslove za obavljanje poslova savjetnika u sudu. Predsjednik suda može rasporediti na rad u Službu savjetnike u sudu, sudijske pripravnike i volontere.

Zahtjevi za odobravanje besplatne pravne pomoći podnose se Službi nadležnog suda, koja je nadležna da daje obavještenja i savjete zainteresovanim licima o mogućnostima i uslovima za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć i o drugim pitanjima u vezi s odobravanjem besplatne pravne pomoći i pomaže podnosiocu zahtjeva prilikom podnošenja zahtjeva.^[29]

Nevladine organizacije, u skladu sa zakonom, mogu pružati besplatnu pravnu pomoć, odnosno pravno savjetovanje za svoje korisnike usluga, članstvo ili ciljnu grupu ukoliko među Statutom definisanim ciljevima i djelatnostima ima one koji se odnose na promociju i zaštitu ljudskih prava, ili konkretno promociju i pružanje besplatne pravne pomoći. Ove aktivnosti su nezavisne od suda, i mogu se finansirati iz drugih domaćih i međunarodnih izvora, na primjer posredstvom projekata, ili na drugi način.

27 Ibid, član 13.

28 Ibid, član 14.

29 Ibid, član 27-29.

4. LICA OVLAŠĆENA ZA PRUŽANJE BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Besplatnu pravnu pomoć pružaju advokati po redosljedu sa spiska **Advokatske komore Crne Gore** koji je, uz prethodnu saglasnost advokata, sastavljen prema mjesnoj nadležnosti osnovnih sudova.

Advokatska komora spisak advokata dostavlja Službi. Izuzetno, besplatnu pravnu pomoć mogu pružati i advokati mimo mjesne nadležnosti osnovnog suda, ukoliko za to postoje opravdani razlozi koji moraju biti obrazloženi. Advokat može odbiti pružanje besplatne pravne pomoći, u skladu sa zakonom kojim se uređuje advokatura.

Za pružanje besplatne pravne pomoći advokatima pripada 50% naknade za rad utvrđene Advokatskom tarifom i naknada nužnih troškova. Advokat je dužan da vodi evidenciju o pruženim uslugama besplatne pravne pomoći.

Kada je riječ o pravnom savjetovanju, njega može pružiti i Služba za besplatnu pravnu pomoć nadležnog suda, s tim što je dužna da vodi evidenciju o pruženom pravnom savjetovanju.^[30]

5. POSTUPAK ODOBRAVANJA BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Zahtjev se podnosi nadležnom organu preko Službe, na propisanom obrascu. Zahtjev mora da sadrži:

1. ime, jedinstveni matični broj i adresu podnosioca zahtjeva;
2. ime, jedinstveni matični broj i adresu članova porodice podnosioca zahtjeva;
3. podatke o predmetu;
4. opis traženog oblika besplatne pravne pomoći;
5. podatke o korišćenju prava na materijalno obezbjeđenje porodice;
6. podatak da se radi o djetetu bez roditeljskog staranja;
7. izjavu o imovini i prihodima podnosioca zahtjeva i članova njegove porodice.

Ukoliko je podnosilac zahtjeva korisnik materijalnog obezbjeđenja porodice u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita ili dijete bez roditeljskog staranja dužan je da podnese dokaz da je korisnik prava na materijalno obezbjeđenje porodice ili lice bez roditeljskog staranja. Obrazac zahtjeva utvrđuje Ministarstvo.^[31]

30 Ibid, član 30-33.

31 Ibid, član 34.

V POSTUPAK

OSTVARIVANJA PRAVA

OSOBA S INVALIDITETOM

1. PRVOSTEPENI UPRAVNI POSTUPAK

○ zahtjevu za ostvarivanje određenih prava u prvom stepenu rješava nadležno tijelo/organ kojem se podnosi zahtjev.

Nadležno tijelo (prvostepeni organ u postupku) na zahtjev podnosioca donosi rješenje o priznavanju prava ili odbijanju zahtjeva. **Rok za donošenje i dostavljanje rješenja u upravnom postupku je 30 dana od dana pokretanja postupka**, ukoliko posebnim zakonom nije drugačije propisano.

Kada se radi o preduzimanju izuzetno hitnih mjera radi ostvarivanja određenih prava (npr. oblast socijalne i dječije zaštite), nadležno tijelo, ukoliko je to definisano posebnim zakonom, može donijeti rješenje i usmenim putem. U tom slučaju, rješenje se donosi u pisanom obliku najkasnije **u roku od tri dana od dana donošenja usmenog rješenja**.^[32] Takođe, o priznavanju određenog prava (npr. oblast zdravstvenog osiguranja) nadležno tijelo može odlučiti, i bez donošenja rješenja. U tom slučaju donosi se rješenje na način utvrđen posebnim zakonom, opštim aktom nadležnog tijela i na zahtjev lica.^[33]

Ukoliko prvostepeni organ odbije zahtjev za ostvarivanje prava, odnosno donese rješenje kojim se ne priznaje određeno pravo, podnosilac zahtjeva ima pravo žalbe.

Rok za žalbu je 15 dana od dana prijema rješenja, osim ako zakonom nije drugačije određeno. Žalba se podnosi preko organa koji je donio prvostepeno rješenje.

Ako prvostepeni organ utvrdi da je žalba osnovana, usvojiće žalbu u cjelosti i novim rješenjem zamijeniti rješenje koje se žalbom pobija, najkasnije **u roku od 15 dana od dana prijema žalbe**. Ako prvostepeni organ ne zamijeni pobijano rješenje novim, dužan je da bez odlaganja dostavi žalbu drugostepenom organu.

32 **Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti** ("Sl. list CG", br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15, 056/16, 066/16, 001/17, 031/17, 042/17, 050/17), **član 83**.

33 **Zakon o zdravstvenom osiguranju** ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017 i 13/2018) **član 52 i 53**.

2. DRUGOSTEPENI UPRAVNI POSTUPAK

Nadležno tijelo (drugostepeni organ u postupku) odlučuje po podnijetoj žalbi, nakon čega stranka dobija konačno rješenje, kojim se potvrđuje ili poništava prvostepeno rješenje. Drugim riječima, drugostepeni organ može žalbu odbiti, rješenje poništiti u cjelini ili djelimično ili ga izmijeniti. **Rješenje po žalbi mora se donijeti i dostaviti stranci što prije, a najkasnije u roku od 45 dana od dana prijema žalbe**, ako posebnim zakonom nije propisan kraći rok.

U slučaju da drugostepeni organ svojim rješenjem poništiti prvostepeno rješenje i predmet vrati prvostepenom organu na ponovni postupak, prvostepeni organ je dužan u svemu da postupi po drugostepenom rješenju i da, bez odlaganja, **a najkasnije u roku od 20 dana od dana prijema predmeta**, donese novo rješenje.

3. ŽALBA ZBOG „ĆUTANJA UPRAVE“ U UPRAVNOM POSTUPKU

Pravo na pravnu zaštitu stranka ima i zbog nepreduzimanja aktivnosti – „**zbog ćutanja uprave**“. Kad je upravni postupak pokrenut na zahtjev stranke, a organ ne donese i ne dostavi stranci rješenje u propisanom ili produženom roku, smatraće se da je zahtjev usvojen, ako je to propisano posebnim zakonom. **U tom slučaju, stranka ima pravo da od prvostepenog ili drugostepenog organa traži potvrdu da je njen zahtjev usvojen. Potvrda mora da sadrži sve elemente rješenja kojim se usvaja zahtjev stranke.**

4. UPRAVNI SPOR

Ukoliko drugostepeni organ potvrdi rješenje prvostepenog organa kojim je stranka nezadovoljna, stranka ima pravo na podnošenje tužbe Upravnom sudu Crne Gore. **Tužba se podnosi u roku od 20 dana od dana dostavljanja akta stranci.**

Pored upravnog akta predmet upravnog spora može biti i tzv. „**ćutanje uprave**“. To znači da se, pod određenim uslovima, utvrđenim Zakonom o upravnom sporu, upravni spor može pokrenuti i kad organ nije donio upravni akt, odnosno nije odlučio po žalbi stranke ili nije preduzeo upravnu aktivnost, odnosno nije odlučio po prigovoru stranke.

5. PONAVLJANJE POSTUPKA

Shodno Zakonu o upravnom postupku (**član 132**) stranka može podnijeti zahtjev za ponavljanje postupka, **u roku od 30 dana od saznanja za razloge ponavljanja ili od kad je stekla mogućnost upotrebe novih dokaza, odnosno u roku od šest mjeseci od dana saznanja za odluku Evropskog suda za ljudska prava.**

Po isteku roka od tri godine od dana dostavljanja stranci rješenja, postupak se ne može ponoviti.

6. INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Institucionalni okvir za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore čine državne i nezavisne institucije u koje se svrstavaju: Osnovni sudovi i sudovi za prekršaje, Viši sud u Podgorici, Viši sud u Bijelom Polju, Vrhovni sud Crne Gore, Apelacioni sud Crne Gore, Upravni sud Crne Gore, Privredni sud Crne Gore, Ustavni sud Crne Gore, Vrhovno državno tužilaštvo, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Uprava policije, Savjet za građansku kontrolu rada policije.

VI RAZUMNE I PROCEDURALNE ADAPTACIJE

1. POJAM I ZNAČAJ RAZUMNIH I PROCEDURALNIH ADAPTACIJA

Kao što je navedeno, **razumne adaptacije** su neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se osobama s invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama.^[34]

Neprimjenjivanje ovog principa, u situacijama kada je to neophodno i ne predstavlja nesrazmjeran teret za subjekta koji ga treba sprovesti, prepoznaje se kao **kršenje načela nediskriminacije** po osnovu invaliditeta (Član 2, Alineja 3 i Član 5 Stav 3 Konvencije). Ova načela su obavezujuća u tumačenju i primjeni svih odredbi Konvencije, ali i u planiranju, definisanju i sprovođenju svih mjera od strane država potpisnica, radi usklađivanja njihovog pravnog sistema i prakse s Konvencijom.

Imajući u vidu da se ovaj pojam najčešće koristi u kontekstu i u odnosu na pojam pristupačnosti, Komitet za prava osoba s invaliditetom u svom Opštem komentaru 2, u vezi s Članom 9 Konvencije – Pristupačnost dao je pojašnjenje ovog pojma.

Pristupačnost se odnosi na grupe, dok se razumna adaptacija odnosi na pojedince. To znači da je obaveza pružanja pristupačnosti *ex ante* dužnost. Države ugovornice stoga imaju obavezu da obezbijede pristupačnost prije nego što dobiju pojedinačni zahtjev za ulazak ili korišćenje mjesta ili usluge. Države ugovornice moraju postaviti standarde pristupačnosti, koji moraju biti usvojeni u konsultacijama s organizacijama osoba s invaliditetom, i moraju biti specificirani za pružaoce usluga, graditelje i druge relevantne zainteresovane strane. Standardi pristupačnosti moraju biti široki i standardizovani. U slučaju pojedinaca koji imaju rijetka oštećenja koja nijesu uzeta u obzir kada su razvijeni standardi pristupačnosti ili koji ne koriste načine, metode ili sredstva koja se nude da bi se postigla pristupačnost (bez čitanja Brajevog pisma, na primjer), čak i primjena pristupačnih standarda možda neće biti dovoljna da im se osigura pristup. U takvim slučajevima može se primijeniti razumna adaptacija. U skladu s Konvencijom, državama članicama nije dozvol-

34 Član 2 Alineja 4 Zakona o ratifikaciji konvencije UN-a o pravima lica sa invaliditetom sa Opcionim protokolom ("Službeni list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 2/09 od 27.7.2009).

jeno da koriste mjere štednje kao izgovor da izbjegnu postepenu pristupačnost za osobe s invaliditetom. Obaveza sprovođenja pristupačnosti je безусловna, tj. entitet koji je dužan da obezbijedi pristupačnost ne može opravdati propust da to učini pozivajući se na teret pružanja pristupa osobama s invaliditetom. Nasuprot tome, dužnost razumnog prilagođavanja postoji samo ako implementacija ne predstavlja nepotreban teret za taj subjekat.

Obaveza pružanja razumnog prilagođavanja je *ex nunc* dužnost, što znači da je izvršiva od trenutka kada je pojedincu s oštećenjem to potrebno u datoj situaciji, na primjer, na radnom mjestu ili u školi, kako bi uživala svoja prava na ravnopravnim osnovama u određenom kontekstu. Ovdje, standardi pristupačnosti mogu biti indikator, ali se ne mogu smatrati kao propisani. Razumna adaptacija može se koristiti kao sredstvo za osiguranje pristupačnosti za osobu s invaliditetom u određenoj situaciji. Njome se nastoji postići individualna pravda u smislu da se osigura nediskriminacija ili jednakost, uzimajući u obzir dostojanstvo, autonomiju i izbore pojedinca. Prema tome, osoba s rijetkim oštećenjem može tražiti adaptaciju koja ne spada u okviru bilo kojeg standarda pristupačnosti. **(Str. 8 Opšteg komentara).**

Za razliku od razumnih adaptacija, proceduralne adaptacije se odnose na konkretan postupak pred sudom/sudski postupak i omogućavanje učešća u njemu i ne mogu biti neproporcionalne, kao što je nekada slučaj s razumnim adaptacijama. One se odnose na način ispitivanja/saslušanja stranke u postupku, oblik i vrstu, odnosno metod komunikacije i sl. (npr. znakovni jezik, Brajevo pismo, lako razumljiv i lako čitljiv format), a sve to po izboru same osobe s invaliditetom.

2. KAKO MEĐUNARODNI PROPISI I SMJERNICE PROPISUJU RAZUMNE I PROCEDURALNE ADAPTACIJE?

Osim u članu 2 – Definicije, Konvencija UN o pravima OSI i u članu 4 – Opšte obaveze, zatim članu 5 – Ravnopravnost i nediskriminacija, te članu 13 – Pristup pravdi, članu 14 – Sloboda i sigurnost osoba, članu 24 – Obrazovanje i članu 27 – Rad i zapošljavanje propisuje obavezu država da osiguraju i obezbijede primjenu razumnih i proceduralnih adaptacija, dok se one indirektno propisuju i u članu 9 – Pristupačnost.

Komitet UN o pravima osoba s invaliditetom u svom opštem komentaru br. 6 koji se odnosi na član 5 Konvencije – **Ravnopravnost i nediskriminacija** daje pojašnjenja i smjernice za države članice o garancijama i primjeni razumnih adaptacija. To svakako uključuje i lako razumljive i lako čitljive formate za sve osobe s invaliditetom kojima je to potrebno u pristupu informacijama, ili ostvarivanju nekog drugog prava.

Da bi se osigurao **efikasan pristup pravdi**, procesi moraju omogućiti učešće i biti transparentni. Aktivnosti koje omogućavaju učešće uključuju:

- (a) Pružanje informacija na razumljiv i pristupačan način;
- (b) Priznavanje i adaptacija različitih oblika komunikacije;
- (c) Fizička pristupačnost u svim fazama procesa;
- (d) Finansijsku pomoć u slučaju pravne pomoći, kada je to primjenjivo, i podložnost zakonskim testovima sredstava i zasluga^[35].

Posljednje je upravo propisano institutom besplatne pravne pomoći.

“Jednaka zaštita pred zakonom” i “jednaka primjena zakona” uključuju povezane, ali različite koncepte jednakosti i nediskriminacije. Fraza “jednaka zaštita pred zakonom” je dobro poznata u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i koristi se za zahtijevanje da se nacionalna zakonodavna tijela uzdrže od održavanja ili uspostavljanja diskriminacije osoba s invaliditetom prilikom donošenja zakona i politika. Čitajući član 5 u vezi s članovima 1, 3 i 4 Konvencije, jasno je da, kako bi se olakšalo uživanje osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi prava zagwarantovanih zakonodavstvom, države ugovornice moraju preduzeti pozitivne akcije. Često je potrebna pristupačnost, razumna adaptacija i individualna podrška. Da bi se obezbijedile jednake mogućnosti za sve osobe s invaliditetom, koristi se termin “jednaka primjena zakona”, što znači da države ugovornice moraju da eliminišu prepreke za pristup svim zakonskim zaštitama zakona i prednostima jednakog pristupa zakonu i pravde da bi se utvrdila prava. **(str. 4 Opšteg komentara)**^[36]

“Uskraćivanje razumnog prilagođavanja”, prema članu 2 Konvencije, predstavlja diskriminaciju ako su neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja (koje ne nameću “neproporcionalan ili nepotreban teret”) uskraćene i potrebne kako bi se osiguralo jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili osnovnih sloboda. Neprihvatanje osobe koja je u pratnji osobe s invaliditetom (asistencije) ili drugačije odbijanje adaptacije su primjeri uskraćivanja razumne adaptacije. **(str. 5 Opšteg komentara)**

Komitet nadalje navodi da se obaveza pružanja razumnog prilagođavanja u skladu s članovima 2 i 5 Konvencije može podijeliti na dva sastavna dijela. Prvi dio nameće pozitivnu zakonsku obavezu da se obezbijedi razumno prilagođavanje koje je modifikacija ili prilagođavanje koja je neophodno i odgovarajuće, tamo gde je to potrebno, u određenom slučaju kako bi se osiguralo uživanje ili ostvarivanje prava OSI. Drugi dio ove dužnosti osigurava da te zahtijevane adaptacije ne nameću neproporcionalan ili nepotreban teret nosiocu dužnosti.

Kako se ne bi pogrešno tumačio pojam razumnosti i razumne adaptacije, te nesrazmjernog ili nepotrebnog tereta, te razlike između razumnog i proceduralnog prilagođavanja, Komitet nadalje pojašnjava da:

(a) **“Razumne adaptacije” predstavljaju jedan termin, a “razumno” ne treba**

35 S engleskog prevele M. Marđokić i M. Vujačić.

36 Ibid.

pogrešno shvatiti kao klauzulu o izuzetku; koncept "razumnosti" ne treba da djeluje kao poseban kvalifikator ili modifikator obaveze. To nije način na koji se mogu procijeniti troškovi adaptacija ili dostupnost resursa - to se događa u kasnijoj fazi, kada se sprovodi procjena "neproporcionalnog ili nepotrebnog opterećenja". Umjesto toga, razumnost adaptacija predstavlja referencu na njegovu relevantnost, primjerenost i djelotvornost za osobu s invaliditetom. Adaptacija je razumna, stoga, ako se ostvaruje svrha (ili svrhe) za koju se vrši, i prilagođena je potrebama osobe s invaliditetom;

(b) "Nesrazmjernan ili nepotreban teret" treba shvatiti kao jedinstven koncept koji postavlja granicu dužnosti pružanja razumnog prilagođavanja. Oba termina treba smatrati sinonimima u onoj mjeri u kojoj se odnose na istu ideju: da zahtjev za razumnim prilagođavanjem mora biti u vezi s mogućim prekomjernim ili neopravdanim teretom za stranku koja prihvata;

(c) "Razumnu adaptaciju", takođe, ne treba miješati sa "specifičnim mjerama", uključujući "mjere afirmativne akcije". Iako oba koncepta imaju za cilj **postizanje de facto jednakosti, razumna adaptacija je dužnost nediskriminacije, dok posebne mjere podržavaju preferencijalni tretman osoba s invaliditetom u odnosu na druge kako bi se riješilo pitanje istorijskog i/ili sistematskog/sistemskog isključivanja iz ostvarivanja prava.** Primjeri specifičnih mjera uključuju privremene mjere za suzbijanje niskog broja žena s invaliditetom koje su zaposlene u privatnom sektoru i programe podrške za povećanje broja učenika s invaliditetom u tercijarnom obrazovanju. Slično tome, razumne adaptacije ne treba miješati s pružanjem podrške, kao što su lični asistenti, prema pravu na samostalan život i uključivanje u zajednicu, ili podršku za ostvarivanje pravne sposobnosti;

(d) "Proceduralne adaptacije" u kontekstu pristupa pravosuđu ne treba miješati s razumnim adaptacijama; dok je posljednje ograničeno konceptom disproporcionalnosti, proceduralni uslovi nisu. **(Str. 7 Opšteg komentara)**

Ključni elementi koji upravljaju sprovođenjem dužnosti pružanja razumnih adaptacija uključuju:

(a) Identifikovanje i uklanjanje prepreka koje utiču na uživanje ljudskih prava osoba s invaliditetom, u dijalogu s osobom s invaliditetom;

(b) Procjena da li je adaptacija moguća (legalno ili u praksi) - adaptacija koja je zakonski ili materijalno nemoguća nije neizvodljiva;

(c) Procjenu da li je adaptacija relevantna (tj. neophodna i prikladna) ili djelotvorna u osiguravanju ostvarivanja predmetnog prava;

(d) Procjena da li izmjena nameće neproporcionalno ili nepotrebno opterećenje nosioca dužnosti; utvrđivanje da li je razumna adaptacija nesrazmjerna ili nepotrebno opterećujuća, zahtijeva procjenu proporcionalnog odnosa između upotrijebljenih sredstava i njenog cilja, a to je uživanje predmetnog prava;

(e) Osiguravanje da je razumna adaptacija prikladna za postizanje osnovnog cilja promovisanja jednakosti i eliminacije diskriminacije osoba s invaliditetom.

Stoga je, kako Komitet navodi, potreban pristup od slučaja do slučaja na osnovu konsultacija s relevantnim organom zaduženim za razumno prilagođavanje i dotičnu osobu.

Potencijalni faktori koji se moraju uzeti u obzir uključuju finansijske troškove, raspoložive resurse (uključujući javne subvencije), obim prilagođavanja stranke koja pruža usluge (u cjelini), efekat modifikacije na instituciju ili preduzeće, koristi za treće strane, negativne uticaje na druge ljude, i razumne zdravstvene i elemente sigurnosti. Što se tiče države članice u cjelini i entiteta privatnog sektora, ukupna sredstva, a ne samo resursi jedinice ili odjela unutar organizacione strukture moraju se uzeti u obzir;

(f) Osiguravanje da osobe s invaliditetom u širem smislu ne snose troškove;

(g) osiguravanje da teret dokazivanja leži na nosiocu dužnosti koji tvrdi da bi njegov ili njen teret bio neproporcionalan ili nepotreban. Svako opravdanje za uskraćivanje razumnog prilagođavanja mora se zasnivati na objektivnim kriterijima i analizirati i pravovremeno saopštiti osobi s invaliditetom. Test opravdanosti u razumnom prilagođavanju povezan je sa dužinom odnosa između nosioca dužnosti i nosioca prava. (**Str. 7 Opšteg komentara**)

Član 5 (2) sadrži zakonske uslove za ostvarivanje jednakosti prava osoba s invaliditetom i osoba koje su s njima povezane. Obaveza zabrane svake diskriminacije na osnovu invaliditeta uključuje osobe s invaliditetom i njihove saradnike, npr. roditelji djece s invaliditetom. Obaveza da se osobama s invaliditetom garantuje jednaka i efikasna pravna zaštita od diskriminacije po svim osnovama je dalekosežna i nameće pozitivne dužnosti zaštite državama članicama. Diskriminacija zasnovana na invaliditetu definirana je u članu 2 kao „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovu invaliditeta koje ima za cilj ili posljedicu narušavanje ili poništavanje priznavanja, uživanja ili ostvarivanja, na jednakoj osnovi s drugima, svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj, kulturnoj, građanskoj ili bilo kojoj drugoj oblasti. To uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumnog prilagođavanja. “Ta definicija se zasniva na pravnim definicijama diskriminacije u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, kao što je član 1 **Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije** i član 1. **Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena**. Ona prevazilazi ove definicije u dva aspekta: prvo, uključuje “uskraćivanje razumnog prilagođavanja” kao oblik diskriminacije zasnovane na invalidnosti; drugo, izraz “na ravnopravnoj osnovi s drugima” je nova komponenta. U svojim članovima 1 i 3, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena sadrži sličnu, ali ograničeniju rečenicu: „na osnovu jednakosti muškaraca i žena“. Fraza “na ravnopravnoj osnovi s drugima” nije ograničena samo na definiciju diskriminacije zasnovane na invalidnosti, već i prožima cijelu Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom. S jedne strane, to znači da osobama s invaliditetom neće biti data veća ili manja prava ili koristi od opšte populacije. S druge strane, to zahtijeva od država ugovornica da preduzmu konkretne specifične mjere za postizanje de facto jednakosti za osobe s invaliditetom kako bi osigurale da one u stvari mogu uživati sva ljudska prava i temeljne slobode.

Prava i obaveze u pogledu ravnopravnosti i nediskriminacije navedene u članu 5 postavljaju posebna pitanja u vezi s članom 13, koji, između ostalog, zahtevaju pružanje proceduralnih i adaptacija uslovljenih starošću stranke u postupku. Ove adaptacije se razlikuju od razumnih adaptacija u smislu da proceduralne adaptacije nisu ograničene neproporcionalnošću. Ilustracija proceduralnih adaptacija je **priznavanje različitih metoda komunikacije s osobama s invaliditetom u sudovima i tribunalima**. Adaptacije u

skladu sa starošću mogu se sastojati od širenja informacija o dostupnim mehanizmima kako bi se pritužbe proslijedile i pristupilo pravosuđu primjenom dobnog i običnog, jednostavnog jezika. **(Str 13. Opštih komentara)**

Uspostaviti pristupačne i efektivne mehanizme obeštećenja i osigurati pristup pravdi, na ravnopravnoj osnovi s drugima, za žrtve diskriminacije po osnovu invaliditeta. Ovo obuhvata pristup svih osoba s invaliditetom efikasnim sudskim i/ili administrativnim procedurama, uključujući efikasne i pristupačne mehanizme za podnošenje žalbi, i odgovarajućim i - gdje je to primjenjivo i podliježe zakonskom testu sredstava i zasluga - pravnu pomoć po pristupačnoj cijeni. Države članice treba da intervenišu na efikasan i blagovremen način u slučaju postupaka ili propusta javnih i privatnih aktera koji krše pravo na jednakost i nediskriminaciju pojedinačno osoba s invaliditetom i grupa osoba s invaliditetom, kako u odnosu na građanska tako i na politička prava, kao i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Priznavanje pravnih sredstava kolektivne prirode ili klasnih postupaka može značajno doprinijeti djelotvornom garantovanju pristupu pravdi u situacijama koje pogađaju grupe osoba s invaliditetom. **(Str 18. Opšteg komentara)**^[37]

OPŠTI KOMENTAR BR. 1 ČLAN 12 – JEDNAKO PRIZNANJE PRED ZAKONOM

Koliki je značaj propisivanja obaveza država članica u dijelu jednakog priznanja lica pred zakonom govori i činjenica da se prvi Opšti komentar koji je pripremio komitet odnosi upravo na ovaj član Konvencije.

Sloboda od diskriminacije u priznavanju poslovne sposobnosti vraća autonomiju i poštuje ljudsko dostojanstvo osobe u skladu sa principima sadržanim u članu 3 (a) Konvencije. Sloboda stvaranja sopstvenih izbora najčešće zahtijeva pravnu sposobnost. Nezavisnost i autonomija uključuju moć da se odluke donose na zakonit način. Potreba za podrškom i razumnim prilagođavanjem u donošenju odluka neće se koristiti za ispitivanje pravne sposobnosti osobe. Poštovanje različitosti i prihvatanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti (čl. 3 (d)) je nespojivo s pružanjem pravne sposobnosti na osnovu asimilacije. **(Str. 8 Opšteg komentara)**

Nediskriminacija uključuje pravo na razumnu adaptaciju u ostvarivanju pravne sposobnosti (čl. 5, st. 3). Pravo na razumnu adaptaciju u ostvarivanju pravne sposobnosti je odvojeno od i dopunjuje pravo na podršku u ostvarivanju pravne sposobnosti. Od država ugovornica se zahtijeva da naprave bilo kakve potrebne izmjene ili prilagođavanja, odnosno usklađivanja kako bi omogućile osobama s invaliditetom da ostvare svoju pravnu sposobnost, osim ako to nije neproporcionalan ili nepotreban teret. Takve modifikacije ili prilagođavanja mogu uključivati, ali nisu ograničene na, pristup osnovnim zgradama kao što su sudovi, banke, kancelarije za socijalnu pomoć i biračka mjesta; dostupne in-

37 Engleska verzija dostupna na: <https://www.ohchr.org/EN/pages/home.aspx>

formacije o odlukama koje imaju pravni efekat; i ličnu pomoć. Pravo na podršku u ostvarivanju pravne sposobnosti ne može biti ograničeno tvrdnjom o neproporcionalnom ili nepotrebnom opterećenju. Država ima apsolutnu obavezu da obezbijedi pristup podršci u ostvarivanju pravne sposobnosti. **(Str. 8 Opšteg komentara)**

Države ugovornice imaju obavezu da osiguraju da osobe s invaliditetom imaju pristup pravdi na ravnopravnoj osnovi s drugima. Priznavanje prava na poslovnu sposobnost je od suštinskog značaja za pristup pravdi u mnogim aspektima. Da bi se ostvarila prava i obaveze na ravnopravnoj osnovi s drugima, osobe s invaliditetom moraju biti priznate pred zakonom kao osobe s jednakim položajem u sudovima i tribunalima.

Države ugovornice, takođe, moraju da obezbijede da osobe s invaliditetom imaju pristup pravnom zastupanju na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovo je identifikovano kao problem u mnogim jurisdikcijama i mora se otkloniti, uključujući i to da se osigura da osobe koje iskuse prepreke u njihovom pravu na poslovnu sposobnost imaju mogućnost da ospore takvo mišljenje - u svoje ime ili s pravnim zastupanjem - i da brane svoje prava na sudu. Osobe s invaliditetom su često isključene iz ključnih uloga u pravosudnom sistemu kao advokati, sudije, svjedoci ili članovi porote. **(Str. 10 Opšteg komentara).**

3. GARANCIJE RAZUMNIH ADAPTACIJA U DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU

Kao što je prethodno navedeno, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ne definiše pojam razumnih adaptacija, niti njihovo neobezbjedivanje propisuje kao diskriminaciju, iako je to jasna obaveza u skladu s Konvencijom i osnov izjednačavanja mogućnosti i ravnopravnosti za svakog pojedinca s invaliditetom u konkretnim situacijama.

Zakon o sudovima i Zakon o advokaturi, takođe, ne propisuju razumne adaptacije, a Zakon o sudovima ne propisuje ni proceduralne adaptacije. Isto je i sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći u Crnoj Gori, Zakonom o upravnom postupku, Zakonom o upravnom sporu, Zakonom o parničnom postupku, Zakonom o vanparničnom postupku, Zakonom o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, Zakonom o advokaturi, Zakonom o sudovima, Krivičnim zakonikom, Porodičnim zakonom, Zakon o zabrani diskriminacije jer se ni ovim zakonima ne propisuje princip razumnih adaptacija.

Domaćim zakonodavstvom uglavnom se na indirektan i pogrešan način propisuje princip proceduralnih adaptacija, odnosno na način kojim u potpunosti nije zaštićen integritet i dostojanstvo niti je uvažen izbor osobe s invaliditetom.

Saslušavanje okrivljenog preko tumača definisano je **članom 106 Zakonika o krivičnom postupku**^[38] na način da se obavlja u slučajevima predviđenim ovim zakonikom. Takođe, „ukoliko je okrivljeni lice s oštećenjem sluha, postavljaće mu se pitanja pisa-

38 Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon i 28/2018 - odluka US).

no, a ako je lice s oštećenim govorom, pozvaće se da pisano odgovara. Ako se saslušanje ne može obaviti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se s okrivljenim može sporazumjeti.“ Dakle, tumač za znakovni jezik se propisuje kao poslednja opcija, i to koja zavisi od odluke suda, a ne jedna od opcija koje su na raspolaganju stranki, kao njihovo pravo, i čiji izbor zavisi od njihove volje u konkretnom postupku. Dodatno, ovakvom odredbom „koje se s okrivljenim može sporazumjeti“ se ne propisuje zabrana konflikta interesa, već se u praksi i dešava da se u situacijama spora kao tumač pojavljuje lice koje može biti zainteresovana, a ne neutralna strana u istom.

Na isti način, **članom 194, Zakona o vanparničnom postupku** propisano je da ukoliko učesnik ne zna jezik na kome se sastavlja sudski testament, sudija će sudski testament sastaviti uz učešće sudskog tumača. Takođe, ukoliko je učesnik osoba s oštećenjem sluha, govora ili vida, sudija će sudski testament sastaviti uz učešće tumača koji se s učesnikom može sporazumjeti.

Zakon o parničnom postupku, članom 241, (na isti način kao i Zakon o krivičnom postupku) propisuje da će se svjedoku ukoliko je osoba s oštećenjem sluha, postavljati pitanja pisano, a ako je osoba s oštećenjem govora, pozvaće se da pisano odgovara. Ako se saslušanje ne može izvršiti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se sa svjedokom može sporazumjeti. Uz to, sud će tumača da upozori na dužnost vjernog prenošenja pitanja koja se svjedoku postavljaju i izjava koje svjedok bude davao.

Dodatne i adekvatne norme o pristupu informacijama i komunikacijama u postupcima pred organima i pristupu pravdi za osobe s oštećenjem vida (uvećan format, elektronska forma, Brajevo pismo), ili druge osobe kojiima je potreban *lako razumljiv i lako čitljiv format* ne postoje, iako to Konvencija propisuje.

| POSTUPCI ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE

U nastavku su data tri „ogledna“ postupka za zaštitu od diskriminacije osoba s invaliditetom pravosnažno okončana.

| PRIMJER 1) POSTUPAK PROTIV SKUPŠTINE CRNE GORE/2013-2018.

U decembru 2013. je advokatica Tijana Živković, u ime **M.M.I.** podnijela tužbu ispred Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) protiv **Države Crne Gore i Skupštine Crne Gore** zbog, u više navrata ponovljene diskriminacije (teži oblik diskriminacije) po osnovu invaliditeta, pred Osnovnim sudom u Podgorici.

Kako zgrada Skupštine Crne Gore nema tzv. kosu rampu, niti je na bilo koji drugi način prilagodila ulaz i unutrašnjost objekta kako bi licima smanjene pokretljivosti i licima s invaliditetom obezbijedila nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad u objektu, prema tužilji M.M.I. počinjen je teži oblik neposredne diskriminacije. Naime, tužilji M.M.I je bio onemogućen pristup zgradi Skupštine Crne Gore, kada je ispred UMHCG, u više navrata učestvovala u skupovima i to: 3. septembra 2013. povodom obilježavanja 60-godišnjice od stupanja na snagu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zatim 1. oktobra 2013. na Konferenciji „Implementacije evropskih standarda protiv diskriminacije“, potom 10. oktobra 2013. na sjednici Radne grupe za izgrađivanje povjerenja u izborni proces radi obrazlaganja amandmana koje je UMHCG zajedno sa Savezom slijepih Crne Gore predlagalo na Zakon o izboru odbornika i poslanika.

Tužbom je traženo: utvrđenje izvršenja diskriminacije, nalaganje tuženoj da preduzme sve potrebne mjere, tj. učini pristupačnom svoj objekat, kako se počinjena diskriminacija više ne bi ponovila, i naknada nematerijalne štete u iznosu od 7.500€ za tužilju, za pretrpljene duševne bolove zbog povrede časti, ugleda i prava ličnosti.

Prvo, pripremno ročište, održano je 17. februara 2014. u Osnovnom sudu u Podgorici. Pored tužilje, ispred UMHCG-a ročištu je prisustvovala M.V. a u svojstvu javnosti bila je prisutna i predstavnica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, koja je tužilji kazala da će biti blagovremeno obaviještena o odluci ove institucije da li će se umiješati u spor, što se u konkretnom slučaju nije desilo. Na ročištu je prošireno činjenično stanje četvrtim slučajem diskriminacije, počinjenim 18. decembra 2013. kada je tužilja M.M.I. kao predstavnik

UMHCG-a prisustvovala na sjednici Odbora za ekonomiju, finansije i budžet Crne Gore, te je i tužbeni zahtjev sa 7.500€ povećan na 10.000€.

Presudom Osnovnog suda koja je donijeta 8. aprila 2014, usvojen je tužbeni zahtjev koji se odnosi na utvrđivanje diskriminacije, dok je odbijen tužbeni zahtjev kojim se od Suda tražilo da naloži tuženoj preduzimanje mjera kako se diskriminacija više ne bi ponovila, a na ime naknade nematerijalne štete zbog pretrpljene diskriminacije Sud je dosudio 3.000€ (trećina traženog iznosa). U jednoj rečenici obrazloženja odluke o odbijanju tužbenog zahtjeva kojim se tražilo nalaganje Skupštini Crne Gore da preduzme mjere kako se diskriminacija više ne bi ponovila, navedeno je da je takav zahtjev u suprotnosti Članu 26, Tački 2 Zakona o zabrani diskriminacije. Ova odredba propisuje da se Tužbom za zaštitu od diskriminacije može tražiti i: „zabrana vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije“.

Krajem aprila 2014. na presudu Osnovnog suda izjavljena je **Žalba Višem sudu u Podgorici**. Presuda Višeg suda donijeta je 5. juna 2014, nakon čega je protiv drugostepene presude Vrhovnom sudu Crne Gore 30. jula 2014. izjavljena **revizija protiv Presude**.

Početak jula 2015. donijeta je **Presuda Vrhovnog suda Crne Gore** kojom se usvaja revizija tako što se Presuda Višeg suda u Podgorici u dijelu naknade nematerijalne štete preinačuje i usvaja dosuđeni iznos Presudom Osnovnog suda u Podgorici (3.000 eura), dok se usvaja pravni stav u dijelu tužbenog zahtjeva da se tuženoj naloži preduzimanje mjera kako se izvršena diskriminacija više ne bi ponovila u skladu s Članom 26 Stavom 1 Tačkom 2 Zakona o zabrani diskriminacije, ali se nižestepene presude ne preinačuju, već ukidaju i vraćaju Osnovnom sudu u Podgorici na ponovno suđenje. Ročište pred Osnovnim sudom u Podgorici na kome se trebao primijeniti pravni stav Vrhovnog suda je sa 7. oktobra 2015. odloženo za 11. novembar 2015. i na njemu je zastupnik tužene priložio izvještaj i fotografije urađenih prilagođavanja zgrade Skupštine Crne Gore (hidraulična platforma na sporednom ulazu i jedan toalet). Sud je dozvolio da se o dostavljenom materijalu i primjeni novog Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom tužilja i njena advokatica izjasne u Podnesku, u kome je od strane tužilje zatraženo vještačenje sudskog vještaka građevinske struke o tome da li su ispunjeni svi standardi pristupačnosti i da li je bilo tehnički izvodljivo prilagoditi glavni ulaz Skupštine, a na osnovu Člana 11 i 32 novog Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom.

Nakon više odlaganja i održavanja ročišta, **Presudom Osnovnog suda** od 26. juna 2017. odbijen je tužbeni zahtjev M.M.I. kojim je traženo da se tužena obaveže da preduzme sve potrebne mjere kako se počinjena diskriminacija ne bi ponovila i obavezuje se tužena da tužilji naknadi troškove parničnog postupka u iznosu od 150,00€.

Protiv te presude M.M.I. je blagovremeno podnijela žalbu pred Višim sudom zbog svih zakonskih razloga. **Presudom Višeg suda** od 19. septembra 2017. potvrđena je presuda Osnovnog suda, a žalba tužilje je odbijena kao neosnovana.

Protiv drugostepene presude **tužilja je blagovremeno izjavila reviziju Vrhovnom sudu** zbog bitne povrede odredaba parničnog postupka i pogrešne primjene materijalnog prava.

Presudom Vrhovnog suda Crne Gore od 24. maja 2018. okončan je postupak na način da se **usvaja revizija tužilje M.M.I.**, pa se preinačavaju presuda Višeg

suda u Podgorici od 19. septembra 2017. i Osnovnog suda u Podgorici od 26. juna 2017. i usvaja se tužbeni zahtjev kojim je traženo da se obaveže tužena da preduzme sve potrebne mjere kako se počinjena diskriminacije ne bi ponovila. Uz to, tužena je dužna na ime ukupnih parničnih troškova postupka plati tužilji iznos od 2.062, 50€.

PRIMJER 2) POSTUPAK PROTIV HIPO ALPE ADRIA BANKE/2014-2016.

U martu **2014.** pokrenut je sudski postupak za zaštitu od diskriminacije po osnovu invaliditeta protiv **Hipo alpe adria banke (današnja Addiko banka)** u ime **M.V.** posredstvom advokatice UMHCG Tijane Živković, pred Osnovnim sudom u Podgorici.

M.V. je kao osobi s invaliditetom (korisniku kolica) zbog postojanja arhitekstonske barijere, odnosno nepostojanja prilazne rampe na ulazak u banku, bilo onemogućeno da nesmetano uđe u prostorije banke i izvrši potrebnu novčanu transakciju. Naime, ulaz u filijalu nepristupačan je licima s invaliditetom zbog visokog stepenika, pa je tužilac posao zbog kojeg je i došao u banku, morao da obavi ispred ulaza banke. **Tužbom je traženo:** utvrđenje izvršenja diskriminacije, nalaganje tuženoj da preduzme sve potrebne mjere, tj. učini pristupačnom svoj objekat, kako se počinjena diskriminacija više ne bi ponovila, i naknada nematerijalne štete u iznosu od 3.000€ za tužioca, za pretrpljene duševne bolove zbog povrede časti, ugleda i prava ličnosti.

U aprilu 2014. je banka dostavila odgovor na tužbu Osnovnom sudu. Pripremno ročište je održano u novembru, dok je glavna rasprava održana 24. decembra 2014. Na glavnoj raspravi su osim tužilac M.V. saslušani i svjedoci: M.V. i E.B. U januaru 2015. održano je treće ročište, na kojem su izvedeni dokazi odbrane tužene, a nakon rasprave je zaključeno ročište i nakon par dana **donesena je Presuda**, kojom su prihvaćeni svi tužbeni zahtjevi koji se odnose na odredbe Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o zabrani diskriminacije lica s invaliditetom, a novčani iznos za naknadu nematerijalne štete je presuđen s traženih 3.000€ na 1.000€. Protiv ove Presude tužena je izjavila **Žalbu po kojoj je Viši sud u Podgorici donio presudu** 22. septembra 2015. Presudom VS je potvrđena prvostepena Presuda u dijelu utvrđenja diskriminacije i iznosa za naknadu nematerijalne štete, dok je preinačena u dijelu nalaganja tuženoj da preduzme potrebne mjere kako se počinjena diskriminacija više ne bi ponovila jer je ovaj tužbeni zahtjev Viši sud u Podgorici odbio kao neosnovan. Na ovu presudu je od strane tužioca izjavljena revizija Vrhovnom sudu Crne Gore, u dijelu neusvojenih tužbenih zahtjeva.

Postupak je okončan **Presudom Vrhovnog suda Crne Gore** 19. januara 2016. U pravosnažnoj presudi se potvrdila prvostepena presuda, tj. izrečena je zabrana ponavljanja diskriminacije, odnosno banci naloženo je da preduzme sve potrebne mjere kako se diskriminacija više ne bi ponovila (uklone arhitekstonske barijere), dok je novčani iznos za naknadu nematerijalne štete presuđen na 1.000€.

PRIMJER 3) POSTUPAK PROTIV DRŽAVE CRNE GORE I CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U KOTORU /2016-2018.

U decembru 2016. podnijeta je grupna tužba u ime **L.Š.** i **M.M.I.** Riječ je o sudskom postupku za zaštitu od diskriminacije po osnovu invaliditeta koji je pokrenut protiv **države Crne Gore i Centra za socijalni rad za opštine Kotor, Tivat i Budva** u Kotoru, posredstvom advokatice UMHCG Tijane Živković, pred Osnovnim sudom u Kotoru. Tužene su diskriminaciju pretrpjele u postupku za ostvarenje prava na ličnu invalidninu, u kom su od strane Prvostepene socijalno-ljekarske komisije bile pregledane na trotoaru ispred Centra za socijalni rad za opštine Kotor, Tivat i Budva, zbog arhitektonske nepristupačnosti zgrade ovog organa.

Naime, u ulazu u zgradu se nalazi par stepenika, dok je socijalno-ljekarska komisija pregleda stranaka obavljala na drugom spratu zgrade, do kojeg vodi veliki broj stepenika. S obzirom na to da su ulaz i unutrašnjost zgrade JU Centra za socijalni rad za opštine Kotor, Tivat i Budva u Kotoru nepristupačni osobama s invaliditetom i licima smanjene pokretljivosti, a da su obje tužilje korisnice kolica, pregled je obavljen napolju, odnosno na trotoaru ispred zgrade. **Tužbom je traženo:** utvrđenje izvršenja diskriminacije, nalaganje tuženoj da preduzme sve potrebne mjere, tj. učini pristupačnom svoj objekat, kako se počinjena diskriminacija više ne bi ponovila, i naknada nematerijalne štete u iznosu od po 1.500€ za tužilje.

Osnovni sud u Kotoru je u novembru 2017, a nakon prethodno održane glavne i javne rasprave, **donio Presudu** kojom se usvajaju tužbeni zahtjevi tužilja na način da se:

- utvrđuje da su tužene (tužena prvog i drugog reda) prema tužiljama (tužilja prvog i drugog reda) počinile neposrednu diskriminaciju;
- obavezuju tužene da preduzmu sve potrebne mjere kako se počinjena diskriminacija više ne bi ponovila, odnosno da obezbijede uslove za nesmetan pristup, kretanje i boravak tužiljama u zgradi JU Centra za socijalni rad za opštine Kotor, Tivat i Budva u Kotoru.

Usvojen je i tužbeni zahtjev tužilja za naknadu nematerijalne štete pa je obaveza tuženih bila da tužiljama, zbog pričinjene neposredne diskriminacije, isplate iznos od po 1.500€, na ime naknade nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove, zbog povrede časti, ugleda i prava ličnosti.

Postupak je nastavljen po žalbi Države Crne Gore pred **Višim sudom čijom Presudom** od 12. februara 2018. se **potvrđuje Presuda Osnovnog suda u Kotoru**. Država Crna Gora je protiv Presude Višeg suda izjavila **Reviziju Vrhovnom sudu** u Podgorici, ali koja ne utiče na pravosnažnost Presude. S obzirom na to da tužene nisu izvršile svoje obaveze u Presudom naznačenom roku, advokatica je u ime tužilja pokrenula izvršni postupak, te su isplaćeni sudski troškovi i naknade nematerijalne štete zbog pretrpljene diskriminacije. **Presudom Vrhovnog suda Crne Gore** od 19. juna 2018. **odbija se Revizija kao neosnovana**.

UDRUŽENJE MLADIH SA HENDIKEPOM CRNE GORE - UMHCG

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore u okviru Pravnog programa i antidiskriminacije aktivno pruža podršku u ostvarivanju prava i zaštiti od diskriminacije osoba s invaliditetom i članova njihovih porodica ukoliko su diskriminirani po osnovu invaliditeta te osobe. Pravni program i antidiskriminacija zasnovan je na cilju promocije i zaštite ljudskih prava osoba s invaliditetom. Sprovodi se od 2004, i u okviru njega se organizuje savjetovanje, pruža pomoć u postupcima pred organima (posebno izvršne i sudske vlasti), inicira donošenje propisa pred organima izvršne i zakonodavne vlasti, vrši monitoring prava osoba s invaliditetom i pišu izvještaji, izdaju publikacije, sprovode edukacije i treninzi i mnoge druge aktivnosti u okviru projekata ili redovnih aktivnosti.

Opšti cilj projekta **Učestvovanje s odlučivanjem (Participation with decisions – PWDS)** je povećati stepen poštovanja ljudskog dostojanstva, različitosti i prava osoba s invaliditetom u crnogorskom društvu". Detaljnije na linku: <http://bit.ly/2R263V3>

Opšti cilj projekta **Korak bliže pravdi za osobe s invaliditetom** je doprinos unapređenju pristupa pravdi osoba s invaliditetom, uz uvažavanje njihovog dostojanstva i integriteta njihove ličnosti. Projekat sprovode UMHCG i Udruženje za podršku osobama s invaliditetom Bijelo Polje (UPOSIBP). Detaljnije na linku: <http://bit.ly/2X3PRI4>

O AUTORKAMA

Dragana Sokić

Rođena je 6. septembra, 1989. u Podgorici. Osnovnu i srednju školu završila je u Podgorici, nakon čega upisuje i završava Fakultet za državne i evropske studije u Podgorici, 2011, gdje je diplomirala na temu „Pravni položaj Agencije za elektronske medije Crne Gore“. Nakon osnovnih studija, završava specijalističke studije na Fakultetu političkih nauka u Podgorici 2014, Studijski program Evropske studije. Specijalizirala je na temu: „Razvoj politike ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije u EU“. U UMHCG je aktivna od 2017, kao personalna asistentkinja. Pohađala je Školu ljudskih prava osoba s invaliditetom u organizaciji UMHCG, finansiranoj posredstvom Ambasade SR Njemačke u Podgorici, a u okviru projekta „Učestvovanje s odlučivanjem“ (*Participation with decisions – PWDS*). Od oktobra 2018. radi kao programska asistentkinja u UMHCG. Saradnica je na brojnim projektima koji se realizuju u okviru Pravnog programa i antidiskriminacije. Učestvuje u UMHCG timu za pružanje besplatnog pravnog savjetovaništa osobama s invaliditetom i članovima njihovih porodica.

Milica Marđokić

Rođena je 25. maja. 1994. godine u Baru. Osnovnu školu „Meksiko“ završila je 2009. (sa diplomom „Luča“), a zatim gimnaziju „Niko Rolović“ 2013. (s diplomom „Luča B“), u svom rodnom gradu. Osnovne studije završila je na Fakultetu političkih nauka u Podgorici 2016, Studijski program Socijalna politika i socijalni rad), kao i specijalističke studije na istom fakultetu i istom studijskom programu. Dobitnica je studentske nagrade na Fakultetu političkih nauka za uspjeh na studijama. Tema diplomskog rada, iz koje je ocijenjena ocjenom A (10), bila je „Kriminalitet nasilja sa posebnim osvrtom na nasilje u porodici“. Trenutno je magistrandkinja Socijalne politike i socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka, koje je upisala u oktobru 2017. Stručno osposobljavanje kroz Vladin program provela je u Upravi policije, Centru bezbjednosti Podgorica, Jedinica za krvne i seksualne delikte, suzbijanje nasilja u porodici i maloljetničke delikvencije. Takođe, bila je učesnica programa „Stop sivoj ekonomiji“ 2018. u periodu od šest mjeseci, u Regionalnom centru granične policije jug, Sektor granične policije Bar. Trenutno je na radnoj praksi „Pravna klinika“ u okviru projekta **Učestvovanje s odlučivanjem** u dvije NVO: Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore i LGBTIQ asocijaciji „Queer Montenegro“. Volontirala

je u NVO „Centar za prava djeteta“ tokom 2014-2015, na programu „Stanovanje uz podršku“ - pomoć bivšim korisnicima Dječijeg doma „Mladost“ na privikavanje na život po izlasku iz Doma. Bila je učesnica Škole ljudskih prava osoba s invaliditetom 2019. organizovane od strane UMHCG-a.

Marina Vujačić

Rođena je 25. juna 1986. u Nikšiću. Osnovnu školu „Branko Višnjić“ završila je 2001. u Goliji, gdje je i rođena, a potom gimnaziju „Stojan Cerović“ 2005. u Nikšiću. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću 2009, Studijski program za sociologiju. Magistrandkinja je Socijalne politike i socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka UCG, koje je upisala u oktobru 2018.

Drugi put je za poziciju izvršne direktorice UMHCG izabrana u aprilu 2019, na petogodišnji mandat koji je započeo 1. maja 2019. Prethodno, od 29. avgusta 2011. do 30.

septembra 2017. Marina je prvi put bila Izvršna direktorica UMHCG. Podnijela je ostavku na mjesto izvršne direktorice u avgustu 2017. zbog izbora na funkciju. Bila je državna sekretarka Ministarstva evropskih poslova u Vladi Crne Gore od 31. avgusta 2017. do 1. marta 2018. Za vrijeme mandata koordinirala je izradom brojnih strateških dokumenata ministarstva i onih koje usvaja Vlada u procesu pregovora s EU. Bila je predsjedavajuća Konsultativnog tijela za sprovođenje Strategije informisanja javnosti o pregovorima CG s EU, predsjedavala je sjednicama Komisije za evropske integracije i dr. Učestvovala je na raznim seminarima i edukacijama iz oblasti: ljudskih prava, zaštite od diskriminacije, vladavine prava, upravljanja i rukovođenja, komunikaciji u procesu pregovora s EU, planiranja i pisanja projekata za EU fondove, finansiranja NVO iz javnih fondova, istraživanja, vođenja kampanje javnog zastupanja i lobiranja i svih pojedinačnih tema iz oblasti invaliditeta. Učestvovala je u izradi i pisanju: izvještaja o ljudskim pravima osoba s invaliditetom za Crnu Goru 2010., 2011., 2012. i 2013, autorka ili koautorka je i drugih istraživanja, izvještaja i publikacija. Kao najvažnije, izdvaja pripremu **Alternativnog izvještaja o sprovođenju Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom u Crnoj Gori** i njegovog predstavljanja članovima Komiteta u Ženevi (Švajcarska), u avgustu 2017. Trenutno je članica Radne grupe za izradu Akcionog plana za sprovođenje preporuka Komiteta UN o pravima osoba s invaliditetom.

Trenerica je na temu ljudskih prava osoba s invaliditetom, zabrane diskriminacije, inkluzivnog obrazovanja, modela pristupa invaliditetu, društvenih stavova i odnosa medija prema invaliditetu, izjednačavanja mogućnosti i brojnih drugih. Uključena je u edukacijama osoba s invaliditetom, nastavnog kadra, zaposlenih u državnoj upravi, advokata, sudija, predstavnika političkih partija, učenika, srednjoškolaca i studenata i brojnih drugih ciljnih grupa koje rade s OSI ili su na pozicijama pripreme i/li primjene zakona i politika. Bila je članica različitih Vladinih radnih grupa i tijela u periodu 2012 - 2017. Koordinatorica je portala osoba s invaliditetom - Disabilityinfo.me koji je pokrenulo i uređuje UMHCG. Urednica je i časopisa DisabilityINFO.

LITERATURA:

- Alternativni izvještaj o sprovođenju Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom u Crnoj Gori <http://bit.ly/31xHjsC>;
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda - Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Sl. list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005; <http://bit.ly/2K7VDCA>);
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom - Zakon o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima lica sa invaliditetom sa Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 2/09 od 27.7.2009);
- Krivični zakonik ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017 i 49/2018);
- Opšti komentari Komiteta na član 5 Konvencije – Ravnopravnost i nediskriminacija, na član 9 Konvencije – Pristupačnost, i na član 12 Konvencije – Jednako priznanje pred zakonom <http://bit.ly/2Xxdy8N>;
- Porodični zakon ("Sl. list RCG", br. 1/2007 i "Sl. list CG", br. 53/2016);
- Pravilnik o evidencijama o besplatnoj pravnoj pomoći ("Sl. list CG", br. 58/2011);
- Pravilnik o obrascu zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći i obrascu uputnice ("Sl. list CG", br. 58/2011);
- Pravilnik o obrascu zapisnika o pravnom savjetovanju ("Sl. list CG", br. 58/2011);
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, dostupna na: <http://bit.ly/2K7VDCA>
- Ustav Crne Gore ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI);
- Zakon o advokaturi ("Sl. list RCG", br. 79/2006, „Sl. list CG", br. 073/10, 022/17).
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Sl. list CG", br. 20/2011 i 20/2015);
- Zakon o parničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 28/05 i 76/06).
- Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15, 056/16, 066/16, 001/17, 031/17, 042/17, 050/17), član 83;
- Zakon o sudovima ("Sl. list RCG", br. 5/2002, 49/2004 i S.l listu CG", br. 22/2008, 39/2011, 46/2013 i 48/2013).
- Zakon o upravnom postupku ("Sl. list CG", br. 56/2014, 20/2015, 40/2016 i 37/2017);
- Zakon o upravnom sporu ("Sl. list CG", br. 54/2016).
- Zakon o vanparničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 027/06, Sl. list CG", br. 073/10, 020/15, 075/18);
- Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. list Crne Gore", br. 046/10, 040/11, 018/14, 042/17);

- Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 35/2015 i 44/2015);
- Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku ("Sl. list CG", br. 11/2007);
- Zakon o zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017 i 13/2018) član 52 i 53;
- Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon i 28/2018 - odluka US).

UMHCG

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

UDRUŽENJE MLADIH SA HENDIKEPOM CRNE GORE (AYDM)

Ul. Rista Dragičevića, br.7
Zgrada Šajo, ulaz IV, I/125
81000 Podgorica

Tel/Fax:

+382 (0)20 265 650

Mobilni telefoni:

+382 (0)67 801 761
+382 (0)69 385 981

Email:

umhcg@t-com.me
office@umhcg.com

Facebook: UMHCG | **Twitter:** @UMHCG | **Instagram:** umhcg_aydm

Projekat: **Učestvovanje s odlučivanjem (Participation with decisions – PWDS)** finansijski je podržan od strane Savezne Republike Njemačke posredstvom Ambasade SR Njemačke u Podgorici, dok je projekat **Korak bliže pravdi za osobe s invaliditetom** finansijski podržan od strane Ministarstva pravde kroz Javni konkurs za NVO u 2018.

Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost UMHCG i ni na koji način ne odražava stav donatora ili drugih subjekata pomenutih u materijalu.

Ambasada
Savezne Republike Njemačke
Podgorica

Human Rights

CRNA GORA

MINISTARSTVO PRAVDE